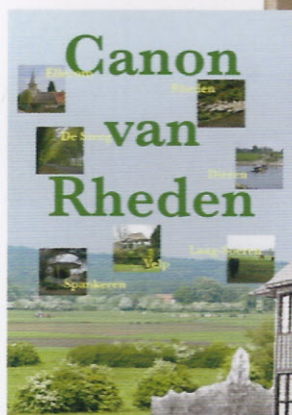
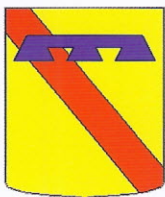

*DE LOKALE GESCHIEDENIS
VAN DE GEMEENTEN RHEDEN EN ROZENDAAL*

*Jaargang 57
Nummer 172
September 2011*

*AMBT
&
HEERLIJK
HEID*

Oudheidkundige Kring RHEDEN-ROZENDAAL

Doelstelling

De Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal is opgericht 11 januari 1954 en heeft zich ten doel gesteld:

De bevordering van de kennis van de geschiedenis van land en volk van de Veluwezoom, in het bijzonder van de gemeenten Rheden en Rozendaal. De Vereniging tracht dit doel te bereiken door het houden van lezingen en exposities, het bewaren van historische voorwerpen en door het bevorderen van plaatselijk onderzoek op historisch gebied alsmede door steun van en samenwerking met instellingen, stichtingen en verenigingen die een soortgelijk doel nastreven.

Activiteiten

Het archief van de Kring wordt bewaard in het Gelders Archief Arnhem en omvat een grote verzameling boeken, dia's, foto's en andere voorwerpen. In overleg zijn deze archiefstukken voor eenieder te raadplegen.

Vier maal per jaar wordt er een lezing gehouden door een deskundige, die een interessant onderwerp belicht. In de zomer en de winter wordt voor de leden een excursie georganiseerd. Het eigen periodiek verschijnt per kwartaal, waarin onderwerpen behandeld worden die een raakvlak hebben met zowel de locale als regionale geschiedenis.

De kring heeft ook een inspirerende website die pro-actief beheerd wordt.

De kring is aangesloten bij het Gelders Erfgoed.

Bestuur

Voorzitter

J. Wunderink 026-3617023
correspondentie via secretaris
of via d.wunderink@chello.nl

Secretaris

T. van der Werf
Prins Hendriklaan 18
6881 HX Velp
026-3616164 / 06-17301002
secretaris@oudheidkundigekring.nl

Penningmeester

en ledenadministratie
H.A. Lampe
Havikerwaard 53, 6994 JH De Steeg
0313-633001 / andre.lampe@planet.nl

Bestuursleden

E. Olde Rikkert 026-3646618
e.olderikkert@planet.nl

W. Maresch 0313-423045
wencel.maresch@planet.nl

Th. Korevaar 0313-415490
th.korevaar@hotmail.com

M. Idema 026-3613242
imartin@xs4all.nl

Website

www.oudheidkundigekring.nl

Webmaster

G. de Jong 026-4954780
gerrit.dejong@chello.nl

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een ge-
automatiseerd gegevensbestand, of open-
baar gemaakt, in enige vorm of op enige
wijze, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever

Ambt & Heerlijkheid

Is een uitgave van de Oudheidkundige
Kring Rheden-Rozendaal en verschijnt
4 keer per jaar. Nummer 172,
september 2011, ISSN 1384-3362

Redactie

W. Maresch, red. voorzitter
wencel.maresch@planet.nl
M.C.A.P. Brekelmans-Roelofs
hildebrekelmans@upcmail.nl
I.M. ten Holte-Oerlemans
ida-maria@planet.nl

J.P. Rijnbende
hans.rijnbende@planet.nl

P.J. den Boer-Pinxter
nellekepinxter@chello.nl

W.M.J. de Wit
walter.dewit@hetnet.nl

Redactieadres

W. Maresch
Dorpsweg 64
6956 AR Spankeren

Abonnement

In combinatie met het lidmaatschap
van de Oudheidkundige Kring
Abonnement € 23,- per jaar.

Bankrekening

556713591 Oudheidkundige Kring Rheden
De Steeg

Losse nummers € 4,25 per stuk
Te verkrijgen bij: Jansen & De Feijter en
Bruna te Velp, Read Shop te Rheden en
Bruna te Dieren.

Vormgeving

Mirjam Zweers 06-20147814

Druk Nextprint Rosmalen

Inhoud

- 1 *Inhoud en woord van de redactie*
- 2 *Nieuw redactielid*
Dick Bosveld
- 3 *De grote Laar te Spankeren (deel 2)*
A.T.G. Elzenbroek
- 13 *Website Daalhuizen*
Wencel Maresch
- 14 *School Daalhuizen*
Anita Matser en
Theo van der Hoeven
- 18 *Toeristische uitzichtpunten en*
heuvels op de zuidoostelijke
Veluwezoom
deel 4 De Valleikoepel
Walter de Wit
- 20 *Schenking uit Zweden*
Walter de Wit
- 21 *De Canon van Rheden*
Jan Jansen
- 26 *Landhuis 'Arva'*
Jan Vredenberg
- 33 *Bestuursmededelingen*

Van de redactie

Voor u ligt weer een reguliere uitgave van *Ambt & Heerlijkheid*, na de fraaie special over Landgoed De Bockhorst in onze vorige uitgave.

Laten we beginnen met het introduceren van een nieuw lid van de redactie van *Ambt en Heerlijkheid*. Dick Bosveld uit Rheden is een hartstochtelijk schrijver/journalist. Met zijn ervaring en voorliefde voor de (locale) geschiedenis is hij een waardevolle aanvulling van de redactie. Hij stelt zichzelf voor in deze editie. Verder in dit nummer het tweede deel van de geschiedenis van Het (Grote) Laar in Spankeren. Ton Elzebroek dook in de historie van één van de oudste boerderijen van het dorp, een middelgrote boerderij die uitgroeide tot een landgoed, maar deze status niet kon handhaven.

Anita Matser en Theo van der Hoeven presenteerden in juni hun website www.historievandaalhuizen.nl. De Rhedense wethouder Ron König, zelf ook woonachtig in de wijk Daalhuizen in Velp, verrichtte de openingshandeling met een simpele muisklik.

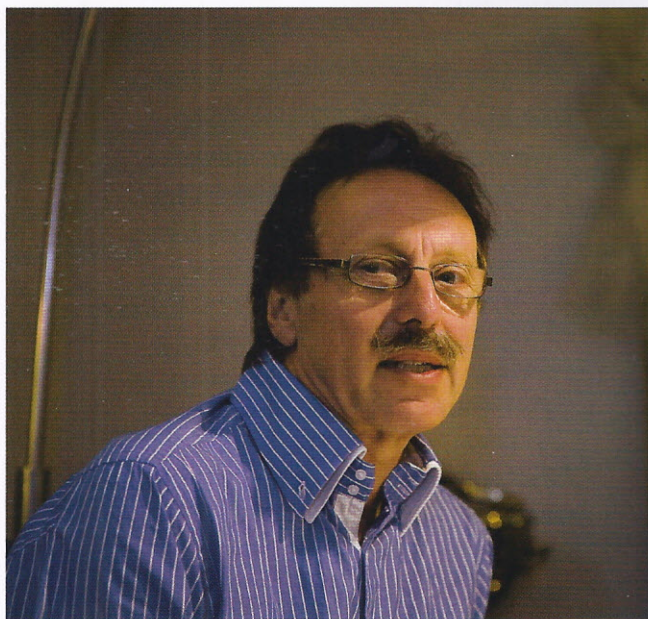
Naast hun fraaie website, schrijven Matser en Van der Hoeven ook in artikelen voor *Ambt & Heerlijkheid* over de historie van hun wijk. In deze bijdrage wordt één van de nu nog aanwezige scholen belicht, de huidige OBS Daalhuizen.

In de omgeving van Arnhem zijn veel huizen in Engelse trant te vinden. Sommige vertonen overeenkomsten met cottages, andere zijn geïnspireerd op Britse landhuizen in de Arts and Crafts-stijl uit de late negentiende en vroege twintigste eeuw. Een zeer herkenbaar voorbeeld van deze Engelse invloed is het landhuis 'Arva' aan de Rozendaalselaan in Velp. Jan Vredenberg belicht het in een bijdrage in deze A&H.

Op 6 oktober wordt de canon van de gemeente Rheden gepresenteerd en wordt het eerste exemplaar uitgereikt aan de burgemeester van Rheden, mevrouw Petra van Wingerden - Boers. Het project mag als bijzonder gekarakteriseerd worden. Een project over, voor en door Rheden. Initiatiefnemer Jan Jansen blikt vooruit op de Canon van de gemeente Rheden.

De redactie

Nieuw in de redactie van Ambt & Heerlijkheid

Dick Bosveld (Fotograaf: Peter Bakker)

Boeiende verhalen

Bijna allemaal voelen we ons verbonden met de plaats waar we geboren zijn, de omgeving waar we opgroeiden, de mensen waarmee we ervaringen delen. Zo vergaat het mij tenminste. Ik koester onze schitterende streek, de prachtige kastelen en landgoederen met hun boeiende geschiedenis. Maar ook de karakteristieke figuren die mijn pad kruis(t)en, memorabele gebeurtenissen, en mijn eigen hoogtepunten. Ik zwerf nog altijd over de heide, struin door de bossen, onderga de stilte

van de natuur, en kan er het verleden bijna proeven. Natuurlijk ken ik de geslachten in mijn dorp, kwam veel te weten over ze tijdens talloze interviews, en legde mijn bevindingen vast. Maar ook ga ik spontaan met inwoners in gesprek, omdat ik geïnteresseerd ben in wat hen bezighoudt.

Zo schoof ik enkele maanden geleden aan bij een dame die op een bankje bij zorgcentrum Rhederhof in het zonnetje zat. Ze was al jaren weduwe, vertelde ze, maar keek tevreden terug op haar leven. In de oorlog had ze als dienstbode in Velp gewerkt. Een aantal keren vergezelde ze de familie naar hun schuilkelder, als er bommenwerpers in aantocht waren. Het verheugde haar dat er iemand nog in haar geïnteresseerd was.

Enkele weken geleden stond opeens haar naam op de verkeerde plek in de krant. Ze was overleden. Ik huiverde. Op zo'n moment besef je dat we allemaal geschiedenis worden.

Toen mij gevraagd werd of ik deel wil uitmaken van de redactie van de Oudheidkundige Kring, heb ik ja gezegd. Omdat de verhalen van vroeger verbonden zijn met het heden. Veel mensen kunnen boeiend vertellen over hun bijzondere ervaringen, soms beschikken ze over uniek materiaal dat ze vrijgeven voor publicatie. Op die manier kunnen wij u zomaar even terugvoeren naar een tijd die steeds sneller van ons weg tikt. Aan die interessante verhalen wil ik graag een bijdrage leveren.

Dick Bosveld, Rheden

Het (grote) Laar te Spankeren

Een middelgrote boerderij die uitgroeide tot een landgoed maar deze status niet kon handhaven. (deel 2)

A.T.G. Elzebroek

Het (grote) Laar te Spankeren

Tussen 1612 en 1648 moet 'het Laar' weer in het bezit zijn gekomen van de commanderie, want in dat laatste jaar kocht stadhouder Willem II de commanderie inclusief 'het Laar'. Hij wilde van de commanderie een jachthuis maken: 'de Hof te Dieren'. In Dieren en Ellecom kocht hij veel grond voor de aanleg van een wildbaan. Hij heeft niet lang mogen genieten van zijn bezittingen in Spankeren, Dieren en Ellecom, want hij stierf al in 1650.

In datzelfde jaar werd zijn zoon geboren, de latere stadhouder-koning Willem III. Hij erfde 'de Hof te Dieren'. Het grondgebied van 'het Laar' lag niet gunstig ten opzichte van 'de Hof te Dieren'. Het grensde niet direct aan het jachtgebied. Dat is waarschijnlijk de reden waarom er in 1658 een zogenaamde 'erfwissel' heeft plaatsgevonden (een 'erfwissel' is een ruil van onroerend goed). Van deze ruil is door de geërfden van de

Veluwezoom Gerrit Everwijn en Jacob Kempinck een acte opgemaakt⁽¹⁷⁾. Uit deze acte en ook uit andere documenten kon het volgende worden opgemaakt: het 'goet Laer in Spankeren gelegen' was het erfelijk bezit van 'Willem Hendrick bij der gratien Godes prince van Orange'. Dicht bij 'de Hof te Dieren' lag 'het Verengut' dat met alles wat daartoe behoorde door het vorstendom Gelre in leen was gegeven aan Frederick Haeck. In 1658 is ten behoeve van de prins van Oranje 'het Laar' geruimd tegen 'het Verengoed'.

De acte werd ondertekend door onder andere Frederick Haeck, Wendela Haeck en haar zoon Johan Beuckevoort. Wendela Haeck was de weduwe van Adriaan Beuckevoort, die Burgemeester was van Doesburg. Na Frederick en Wendela Haeck volgden nog enkele generaties Haeck als eigenaressen van 'het Laar'.

In het archief van de Nassause Domeinraad, dat zich in het Nationaal Archief in Den Haag bevindt, ligt een kaart (inv.VTH 4105) uit 1713. Hierop werden de bezittingen van 'de Hof te Dieren' ingetekend. De kaart is gemaakt door Berend Elshof en omvat bezittingen in Ellecom, Dieren en Spankeren. De kaart is in een redelijke staat behalve het deel met de Spankerense bezittingen. In dat deel ontbreken stukken en is er sprake van veel vochtschade. Toch is op de kaart met enige moeite te zien dat rondom de T-splitsing, die wordt gevormd door de Bockhorstweg en de huidige Zutphensestraatweg, drie gebouwen staan. De gebouwen zijn summier weergegeven.

Bij de eerste twee gebouwen is geschreven: 'Peters Guet', dat is nu 'het Grote Laar' en 'Herberg op de Lucht Dieren', dat is uiteraard 'de Luchte'. De gebouwen staan respectievelijk ten westen en ten oosten van het begin van de Bockhorstweg. Het derde gebouw staat aan de rand van de uiterwaarden, op de plek waar later het tolhuis zou worden gebouwd. Hierbij is geschreven 'Cloister Guet'. De 'Peters' van het 'Peters Guet' was waarschijnlijk een pachter van 'het Laar'.

Detail van de kaart 'Caarte van Dieren' uit 1713 van Berend Elshof. De kaart is erg beschadigd. De weg van Arnhem naar Zutphen is vrij goed te zien. Van de drie donkere plekken aan weerszijden van de weg (globaal links boven het midden), is de linker plek 'het Grote Laar'.

In opdracht van Wilt Gerrit Jan baron van Broeckhuysen werd in 1718 door I. van den Heuvel een kaart gemaakt van het landgoed 'de Gelderse Toren'. Op de kaart is te zien dat tussen de bezittingen van de baron in de uiterwaarden tegenover 'het Laar' een perceel ligt, waarbij geschreven staat 'De Heer Haeck'⁽²¹⁾. Dit toont aan dat de familie Haeck in 1718 nog steeds eigenaresse was van 'het Laar'. Dat zou in 1758 veranderen.

In het archief van 'het Huis ter Horst' in Loenen bevindt zich een 'magescheid' (akte van boedelscheiding) van het echtpaar Reinirus Canisius Haeck en Joanna Megteld Moliard, die hun totale bezit vermaakten aan hun twee dochters⁽²⁰⁾. De familie Haeck was erg rijk, in het 'magescheid' werden dan ook als hun bezittingen vele tientallen erven, landerijen en obligaties vermeld. De familie woonde op de havezathe 'Luijnhorst' in Didam. Tot hun bezittingen behoorde onder andere 'Een goed en erve 't Laer in Spankeren met 't geene daer onder

sorteert'. De waarde van 'het Laar' werd geschat op f 8420,-, dat was voor die tijd een groot bedrag. Uit dezelfde bezittingen kan als vergelijking dienen het landgoed 'Oud Kell' in Angerlo, waarvan de waarde werd vastgesteld op f 6048,-. 'Oud Kell' bestaat nu nog als boerderij. De gemiddelde boerderij in het 'magescheid' had een waarde van ongeveer f 1400,-. Hieruit blijkt wel dat in 1758 tot 'het Laar' vele landerijen moeten hebben behoord, misschien kon destijds al wel gesproken worden van het landgoed 'het Laar'.

Eén van de dochters Maria Lucia Haeck erfde uit de familiebezittingen voor een totaal bedrag van f 61179,-, waaronder 'het Laar'. Zij was gehuwd met Johan Reinier Beuckevoort, een nazaat van de eerder genoemde familie Beuckevoort. Zo kwam 'het Laar' in 1758 in het bezit van deze familie. Waarschijnlijk hun zoon, een zekere R. Beuckevoort uit Doesburg, bezocht op 9 september 1778 de markevergadering in de Spankerense kerk. Volgens de notulen van deze vergadering was hij aanwezig 'wegens het goed Laar'. Dit toont aan dat hij de eigenaar was van het goed.

Uit rekeningen van de mark is gebleken dat R. Beuckevoort grond kocht van de mark om 'het Laar' te vergroten.

In 1818 bezocht H. Evers de markenvergadering namens R. Beuckevoort, maar ook voor zichzelf. Alleen zij die gerechtigd waren in de mark, dat wil zeggen in het bezit waren van een erf, mochten de markenvergaderingen bezoeken. H. Evers had dus een erf of boerderij, mogelijk was hij pachter van 'het Laar'.

In 1819 kocht Beuckevoort 2658 roeden (ongeveer 4 hectare) heidegrond van de mark voor f 132.

De eerste keer dat in Spankeren de percelen nauwkeurig werden ingemeten en opgetekend was ten behoeve van de kadasterkaart Dieren van 1832⁽¹⁸⁾. Bij de kaart hoorde een lijst van de genummerde percelen met op-

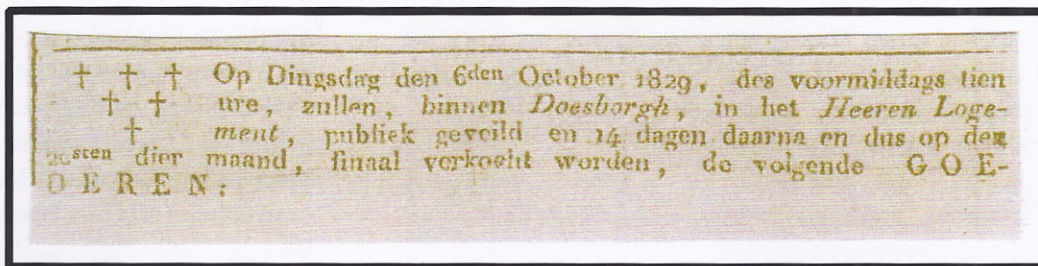
pervlaktes, de vorm van gebruik en de namen van de eigenaren. De eigenaar van 'het Laar' (of 'het Grote Laar') was toen de heer Joseph Servatius Godfried, kapitein van de 13e afdeling in Arnhem. Hij woonde in Doesburg.

Volgens een advertentie in de Arnhemse courant van 17 oktober 1829, zou ten overstaan van notaris W.C. Ketjen in het 'Heeren logement' in Doesburg een veiling worden gehouden. Er zouden 33 goederen worden geveild, waaronder 'Het

erve Groot Laar'. Dat bestond toen uit 'een boerenhuis, schuur, bakhuis, schaapenschotten (schaapskooien) en hooiberg, voorts hof, bouw en weilanden, opgaande boomen en akkermaalshout, nevens drie ook daartoe behorende stukken bouwland, gelegen in het ambt Brummen onder Leuvenheim, het eene den Logtsen akker genaamd, met een tiendje, Rutger Beekers tiendje genaamd, het tweede het Bessemriet zuidwaards tegen het kraaijennest, en het derde het Kruis Boschken in den Leuvenschen enk. Voorts schapendrift op het gemeene veld en gerechtigheid op het Zoerensche broek' (vrij gebruik van markegronden).

Veel van de te veilen goederen vormden de nalatenschap van R.J.C. Beuckevoort en zijn echtgenote J.G.A. van Erckelens, die respectievelijk in 1823 en 1828 waren overleden. De nalatenschap was voor hun vijf kinderen, ieder voor een vijfde deel. De erven hebben de opdracht gegeven de goederen te veilen. Hoewel bij de veiling een bod werd uitgebracht op 'het Grote Laar' door de pachter H.J. Hulstein, werd het goed om onbekende reden niet verkocht. 'Eindelijk hebben de verkoopers verklaard den bieder op het drie en dertigste perceel voor deszelfs bod te bedanken en dit perceel aan zich te houden'. Kort na de veiling moet 'het Grote Laar' in het bezit zijn gekomen van J.S. Godfried.

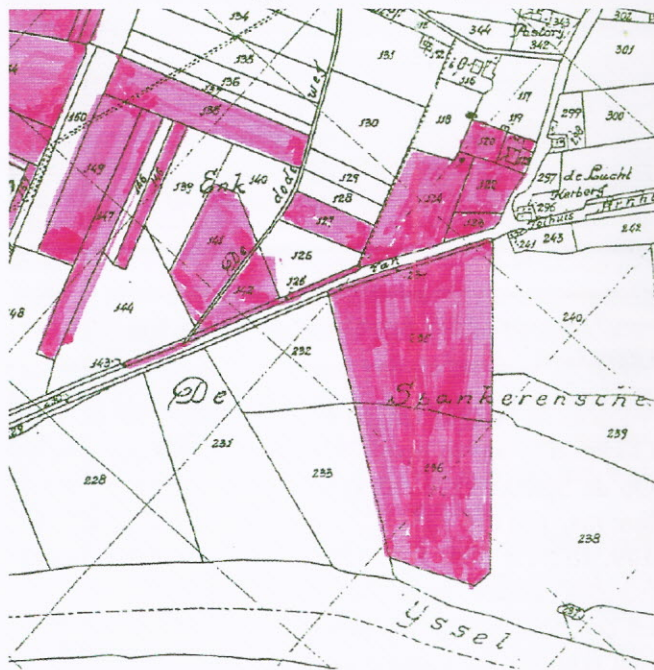
Hij wordt immers in de beschrijving bij de kadasterkaart van 1832 als eigenaar vermeld. Hierbij heeft zijn echtgenote waarschijnlijk een belangrijke rol gespeeld, want hij was getrouwd met een van de erven: Anna G.M.A. Beuckevoort. Mogelijk heeft zij 'het Grote Laar' verkregen uit de nalatenschap.

Fragmenten van een advertentie in de Arnhemse Courant van 17 oktober 1829 betreffende de veiling van 'Het Erve Groot Laar'.

Volgens de beschrijvingen bij de kadasterkaarten bezat Godfried grond in Spankeren, Dieren en Leuvenheim. Op de Spankerense enk (sectie D) bezat hij 21 percelen: nrs. 120 t/m 125, 127, 138, 141 t/m 143, 145, 147, 149, 152 t/m 155, 157, 169 en 170. Dit waren hoofdzakelijk akkers, maar ook akkermaalshout, een tuin en een boomgaard. Op perceel 21 stond een boerderij met schuren. De totale oppervlakte van deze 21 percelen was bijna 18 hectare. Op het Nieuweland (sectie C, Dierense hoogte) bezat Godfried vijf percelen: nrs. 122 t/m 126. Deze percelen bestonden voornamelijk uit heidevelden met een aantal opgaande bomen. Op perceel 122 stond een schaapskooi. De totale oppervlakte van deze vijf percelen was ruim 4 hectare.

Op de Dierense enk (sectie D) bestond het bezit uit zes percelen: nrs. 171, 175, 176, 199, 201 en 208, vier akkers en twee percelen met akkermaalshout. De totale oppervlakte van deze zes percelen was ruim 5 hectare. Het bezit in de Spankerense weilanden, dit zijn de Spankerense uiterwaarden (sectie D), bestond uit de weilanden nrs. 235 en 236 en een rij opgaande bomen langs wat nu de Zutphensestraatweg heet (nr. 234). De weilanden zullen later 'Stapelbroeks weiden' worden genoemd. De totale oppervlakte van deze drie percelen was ongeveer 6 hectare. Tenslotte bezat Godfried nog vier bouwlandpercelen op de Leuvenheimse enk (Brummen, sectie H) en wel de nrs. 291, 452, 453 en 484, met een totale oppervlakte van bijna 2 hectare.

Fragment van de secties D en C van de kadastrale kaart Dieren van 1832. De paars gekleurde percelen behoren tot het grondgebied van 'het grote Laar'. Het gekleurde perceel in de uiterwaarden tussen de weg van Arnhem naar Zutphen en de IJssel werd op een kaart van het landgoed 'de Gelderse Toren' (1718) aangegeven als eigendom van de heer Haeck, die eigenaar was van 'het Grote Laar'.

Het totale bezit kwam hiermee op één boerderij met schuren, een schaapskooi en ruim 35 hectare land. Behalve de akkers op de Leuvenheimse enk lagen de meeste percelen enigszins verspreid in het gebied dat nu begrensd wordt door de Zutphensestraatweg, Bockhorstweg en Dorpsweg in Spankeren en de Burgemeester de Bruinstraat, Molenweg/Enkweg en Spankerenseweg in Dieren. Daarnaast de weilanden in de uiterwaarden die globaal tegenover 'het Grote Laar' lagen.

Op het bijgaande fragment van de kadastrale kaart van de gemeente Dieren (1832) is nauwkeurig te zien welke percelen bij 'het Grote Laar' hoorden (de percelen in Leuvenheim zijn niet weergegeven omdat die in een andere gemeente liggen).

In die tijd kon dit in deze regio een groot bezit worden genoemd. Hoe Godfried aan dit bezit is gekomen is niet helemaal te achterhalen. Zijn schoonvader had grond van de mark gekocht. Ongetwijfeld heeft Godfried ook grond bijgekocht, maar daarvan ontbreken de schriftelijke bewijzen.

Omstreeks 1848 werd besloten om de gecombineerde mark van Dieren, Ellecom, Spankeren en Laag Soeren op te heffen. Deze mark bezat toen ongeveer 1400 ha. De grond werd verdeeld of verkocht aan de geërfden. Als maatstaven voor de verdeling golden: 1. het bezit van een woonhuis in de mark; 2. de oppervlakte van de grond die men in de mark bezat; en 3. of men het recht van schapendrift had. Op grond van die maatstaven mag worden aangenomen dat de eigenaar van 'het Grote Laar' een aanzienlijke oppervlakte grond kreeg toebedeeld. Er bestaat een lijst in het archief van de mark met alle namen van de personen die grond kregen toegewezen. In totaal werd van de 1400 hectare markegrond globaal 1250 hectare verdeeld of verkocht. De rest is waarschijnlijk gebruikt voor het verplichte aanleggen van sloten, wegen e.d. De meeste mensen hebben bij de verdeling 1-4 hectare grond kunnen verwerven, een klein groepje personen meer tot veel meer.

Baron van Rhemen van 'de Gelderse Toren' 91 hectare; generaal Van Hooff van 'de Bockhorst' 72 hectare; gravin van Wassenaer van 'de Hof te Dieren' 272 hectare; graaf en gravin van Rheden ('Middachten') 62 hectare; S. Hupkes 57 hectare; de heer Bronkhuijzen uit Laag Soeren 287 hectare; een zekere 'Godfroy' 32 hectare; en de heer Bouricius 50 hectare.

Met uitzondering van de op één na laatste persoon zijn alle namen bekend. De naam 'Godfroy' is echter het Franse equivalent van de Nederlandse naam 'Godfried'. Beide namen worden in verschillende oude geschriften genoemd, maar daarmee werd één en dezelfde persoon bedoeld.

De eigenaar van 'het Grote Laar' heeft omstreeks die tijd nog meer markegronden verworven, misschien door aankoop van anderen. Dat bleek namelijk bij de verkoop van het totale goed in 1871. Tot het bezit behoorden toen onder andere percelen oorspronkelijke markegrond met een totale oppervlakte van globaal 55 hectare. Dat is 17 hectare meer dan hem bij de verdeling werd toegewezen.

Het lijkt er dus op dat het totale bezit 'het Grote Laar' omstreeks 1850 is uitgebreid tot ruim 90 hectare. Dit was destijds veel te groot voor één boerderij. Er was eerder sprake van een landgoed. Qua grootte kwam dat enigszins overeen met het landgoed 'de Bockhorst'.

In 1871 werd 'het Grote Laar' verkocht. De opdracht kwam van mr. F.G.R.H van Lilaar, oud-minister van justitie, wonende te 's-Gravenhage. Hij gaf de opdracht namens zichzelf en zijn twee zusters: G.B.M.H. van Lilaar en M.F.W.H. van Lilaar. Zij waren de kinderen van het echtpaar Theodorus J. van Lilaar en van Frederika J.H. Beuckevoort. Zij erfden in 1869 'het Grote Laar' met alle gronden van hun tante, de weduwe A.G.M.A. Godfried-Beuckevoort. J.S. Godfried (of Godfroy) was in 1861 in Doesburg overleden.

Uit de akte van scheiding en deling van 1869⁽¹⁹⁾ bleek de totale oppervlakte van de verschillende percelen ruim 70 hectare te zijn. Omdat het totale goed 'het Gro-

te Laar' omstreeks 1850 globaal uit 90 hectare bestond, was er in ongeveer 19 jaren 20 hectare verdwenen. Tussen 1860 en 1865 hebben activiteiten plaatsgevonden die dit grondverlies hebben veroorzaakt.

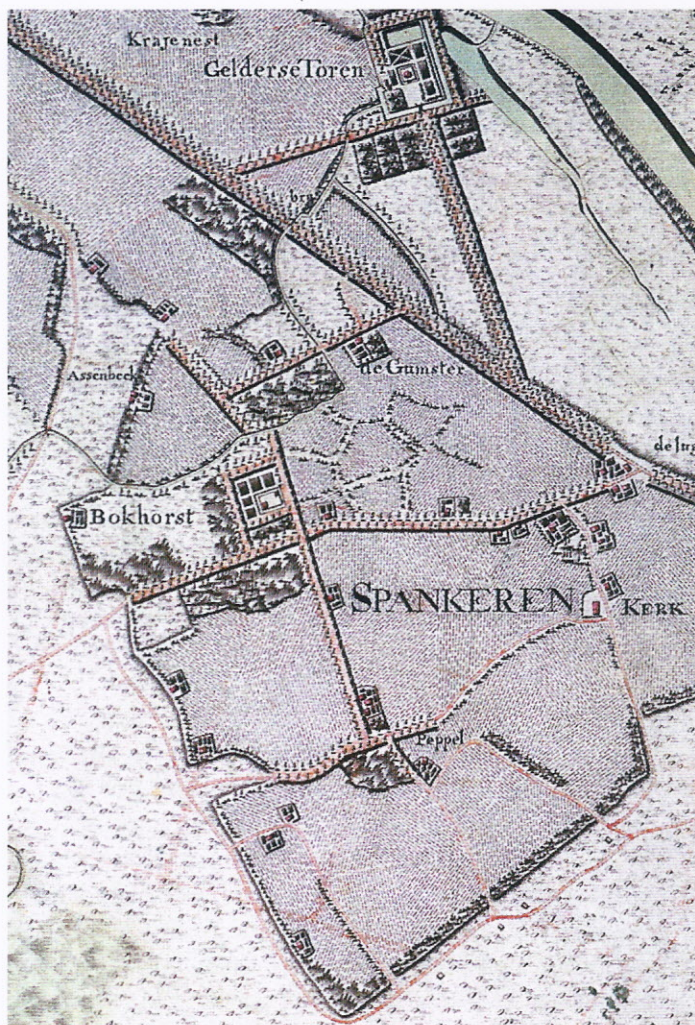

Mr. F.G.R.H. van Lilaar. Hij gaf in 1871 opdracht tot de verkoop van 'het Grote Laar'. Hij was minister van Justitie en werd bekend door het tot stand brengen van de wet tot afschaffing van de doodstraf.

In genoemde periode zijn namelijk zowel de spoorweg van Arnhem naar Zutphen als het kanaal van Dieren naar Apeldoorn aangelegd. Het spoorwegtraject ging in Spankeren en Dieren door zeven percelen van 'het Grote Laar' (voor de aanleg van de spoorweg was in Spankeren in totaal globaal 8 hectare nodig). Het kanaal ging door 3 percelen. Om deze infrastructurele werken te kunnen realiseren heeft de eigenaar van 'het Grote Laar' met zekerheid vrij veel grond af moeten staan.

Er is in de bovengenoemde akte ook geen sprake meer van 'bouwland onder Brummen'. Waarschijnlijk werden de bouwlandpercelen op de Leuvenheimse Enk al eerder verkocht. Dit samen kan voor een belangrijk deel de ontbrekende 20 hectare verklaren.

Tot het bezit 'het Grote Laar' hoorde ook een tiend, het zogenaamde 'Reilger Bekers tiendje' dat rustte op gronden van baron van Rhemen van 'de Gelderse Toren'.

Een fragment van de kaart van H. van Hooff laat een overzicht van Spankeren zien. 'Het Grote Laar' ligt tegenover 'de lugt'. De kaart is een onderdeel van de Hottinger-atlas, die zich in het Nationaal Archief bevindt (4.OSK-Y10XVI).

Bij de verkoop in 1871 ⁽¹⁹⁾ werd het bezit als volgt omschreven: *De bouwplaats 'Groot Laar' genaamd, bestaande in een solide en welingerigt boerenhuis, schuren, schaapskooijen en meerdere getimmerten, bouwlanden, uiterwaard, broek- en heidegronden, ak-*

kermaal- en dennenbosschen en opgaande boomen gelegen onder Spankeren en Dieren onder de Gemeente Rheden.

Het gehele bezit was opgedeeld in 22 percelen. 14 daarvan zijn door nog bestaande aktes te achterhalen.

De percelen 1, 2, en 3 (kadastraal Dieren, sectie D, nrs. 669, 556, 122, 123, 124, en 127) zijnde: huis, schuur en erf, boomgaard, weiland, tuin en bouwland, samen groot 2 hectare, 38 are en 70 centiare, werden gekocht door Hendrikus Johannes Stapelbroek, landbouwer te Spankeren. Hij was ten tijde van de verkoop de pachter van 'het Grote Laar'.

Perceel 4 (kadastraal Dieren, sectie D, nrs. 543 en 495), samen groot 70 are en 43 centiare, werd gekocht door mr. T.J. van Outeren, 'regter in Amsterdam'.

De percelen 9 en 10 (kadastraal Dieren, sectie D, nrs. 234, 235, 236, weilanden in de uiterwaarden) samen groot 6 hectare, 16 are en 60 centiare, werden gekocht door Alexander baron van Rhemen van 'de Gelderse Toren'. De eerdergenoemde Stapelbroek zal deze weilanden hebben gepacht, want ze werden 'Stapelbroeks weiden' genoemd.

De percelen 11, 12 en 13 (kadastraal Dieren, sectie D, nrs. 199, 201, 208, 535 en 624) samen groot 2 hectare, 6 are en 42 centiare, werden gekocht door Johannes Boelen uit Amsterdam.

Perceel 14 (kadastraal Dieren, sectie D, nr. 525) groot 11 are en 12 centiare, werd gekocht door de families Lentink en Schothorst uit Dieren.

De percelen 19 en 20 (kadastraal Dieren, sectie B, nrs 370, 381, 502 en 503) bestaande uit broekgrond met een schaapskooi, samen groot 11 hectare, 52 are en 30 centiare, werden gekocht door P.N. Jut van Breukelerwaard, stichter van de badinrichting 'Bethesda' in Laag Soeren. Na zijn overlijden in 1874 erfde de diaconie van de Hervormde Gemeente van Spankeren – Laag Soeren beide percelen.

De percelen 21 en 22 (kadastraal Dieren, sectie A, nrs. 65 en 66) bestaande uit heide met dennenbossen te Spankeren, samen groot 44 hectare en 39 are, werden gekocht door de stichting 'Bethesda' in Laag Soeren. Wanneer de verkochte oppervlaktes worden gesommeerd komt dat uit op ruim 67 hectare.

Vooraanzicht van 'het Grote Laar' en de Bockhorstweg. De foto is in 1992 gemaakt in opdracht van de gemeente Rheden in het kader van beschrijvingen van gemeentelijke monumenten.

De gepleisterde voorgevel van 'het Grote Laar'. De foto is in 1992 gemaakt in opdracht van de gemeente Rheden in het kader van beschrijvingen van gemeentelijke monumenten.

Door de verkoop van de percelen grond is het goed 'het Grote Laar' geheel uit elkaar gevallen. De oppervlakte cultuurgrond die daarna bij de boerderij hoorde was gereduceerd tot bijna 2,5 hectare. Dit werd door de nieuwe eigenaar Stapelbroek in 1873 vergroot met een perceel van 2 hectare, 2 are en 30 centiare. Dit perceel was hem middels een akte van scheiding in dat jaar toebedeeld uit zijn ouderlijke boedel. Het was een perceel in het Soerense Broek dat in 1850, bij de verdeling van de markengronden, aan zijn vader, H. Stapelbroek, was toegewezen. Hierdoor werd de boerderij weliswaar vergroot tot ongeveer 4,5 hectare. Mogelijk werd er nog wat grond gepacht, maar het bleef een klein landbouwbedrijf met veel te grote gebouwen.

Bij een brand in 1909 zijn deze gebouwen verloren gegaan. Stapelbroek heeft daarna een boerderij laten bouwen die veel kleiner was dan de oorspronkelijke. Dat is nu nog te zien, de kelder van de oude boerderij, die bij de brand onbeschadigd bleef, kwam na de nieuwbouw buiten de boerderij te liggen. Boven deze (mogelijk middeleeuwse) kelder werd een veeschuur gebouwd.

Deel van de huidige achtergevel en de schuur van 'het Grote Laar'. Onder de schuur bevindt zich de waarschijnlijk laatmiddeleeuwse kelder, die oorspronkelijk onder het huis zat.

Enkele nog goede stukken muur van de oude boerderij zijn destijds in het nieuwe gebouw verwerkt, ook in een buitenmuur. Vermoedelijk werden ook oude bakstenen hergebruikt. Waarschijnlijk om verschillen in bakstenen en muren weg te werken werd de hele boerderij van een pleisterlaag voorzien.

Daarvoor moest een goede reden zijn, want dat was destijds in deze omgeving zeer ongebruikelijk. Gewoonlijk werd hier alleen de voorgevel of hoogstens het voorhuis gepleisterd en wit geverfd. Destijds werden geen spouwmuren gebouwd. Die witte pleisterlaag zorgde in de winter voor extra isolatie en in de zomer was het koeler door de reflectie van zonnestralen. Als het niet nodig was, in het gedeelte van de boerderij waar het vee stond, werd er meestal niet gepleisterd. Bouwmateriaal was destijds relatief duur.

De trap in de kelder onder de schuur. (foto W.F.J. van Dijke)

Het tongewelf van de kelder onder de schuur. Op de achtergrond is nog een deel van de trap te zien. (foto W.F.J. van Dijke)

Stapelbroek stierf in maart 1910. Zijn weduwe, Theodora A. Stapelbroek-Harmsen als vruchtgebruikster en dochter Johanna G.S.M Stapelbroek als enige erfgename, lieten in datzelfde jaar 'het Grote Laar' veilen. De boerderij werd toen als volgt beschreven: *'Ene hofstede genaamd 'de Groote Laar' bestaande uit nieuw gebouwd huis met groote schuur; weiland, bouwland en boomgaard, staande en gelegen te Spankeren aan den Grooten weg van Spankeren naar Zutphen', kadastraal bekend gemeente Dieren sectie D nummers 669, 556, 122, 123, 127, samen groot 2 hectaren, 38 are en 70 centiare. Verder perceel weiland met schaapskooi gelegen in het Soerensche broek aan de Soerensche beek, sectie B nummers 1130 en 694, samen groot twee hectaren twee aren dertig centiare'*.

Het geheel werd in 1911 gekocht door ir. Pieter J. van Voorst Vader, wonende te 's-Gravenhage, voor het bedrag van f 7700,--. Hij had in 1906 het landhuis 'De Bockhorst' gekocht en wilde door aankopen van grond en boerderijen het landgoed in oude glorie herstellen.

Tussen 1911 en 2002 is 'Het Grote Laar' achtereenvolgens verpacht geweest aan Hendrik Reinders, Johan Aalders en zijn zoon Jacob Aalders.

Landbouwbedrijven konden de laatste decennia alleen renderen als forse schaalvergroting mogelijk was. Als zelfstandig landbouwbedrijf was 'het Grote Laar' veel te klein om nog een toekomst te hebben. Jacob Aalders besloot dan ook om vanaf 1989 geleidelijk met het boeren te stoppen. Hij pachtte daarna alleen de gebouwen, een akker bij het huis, het erf en de tuin. De vrijkomende grond werd verdeeld onder de overige pachters van 'De Bockhorst'. Enige tijd na het overlijden van Jacob Aalders besloot de weduwe Hennie Aalders-Boesveld in 2002 om in Dieren te gaan wonen, waardoor de boerderij leeg kwam te staan. De eigenaren van het landgoed 'De Bockhorst', sinds 1963 verenigd in 'Beleggingsmaatschappij De Bockhorst N.V.', besloten in 2003 om de gebouwen met tuin en erf te verkopen. De nieuwe en huidige eigenaresse en bewoonster van 'het Grote Laar' werd de familie W.F.J. van Dijke.

Het huidige aanzicht van 'het grote Laar' met de bijbehorende grond. De eigenaren W.F.J. van Dijke en A. van Dijke-Jellema hebben in het weilje een bescheiden wijngaard aangelegd.

Op het einde nog een veronderstelling betreffende de naam 'het Grote Laar'. Zoals eerder gezegd was de toevoeging 'Grote' niet het gevolg van de afscheiding van 'het Kleine Laar'. De naam 'het Grote Laar' werd gebruikt vanaf ongeveer 1820. Het goed was toen in opbouw tot landgoed. Door 'Grote' aan de naam toe te voegen werd de ambitie aangegeven. Het gaf ook meer status en plaatste het goed destijds op het niveau van bijvoorbeeld 'de Grote Bockhorst'. Uiteindelijk wist Godfried dan ook het grondgebied van 'het Grote Laar' zodanig uit te breiden dat het ongeveer overeenkwam met dat van 'de Grote Bockhorst'.

Tenslotte en voor zover bekend een overzicht van de eigenaren van 'het (grote) Laar':

- Omstreeks 1300 – 1603 de Commanderie in Dieren
- Omstreeks 1603 – 1612 Anna Noordings
- Omstreeks 1612 – 1648 de Commanderie in Dieren
- 1648 – 1650 Stadhouders Willem II van Oranje Nassau
- 1650 – 1658 Stadhouders Willem III van Oranje Nassau
- 1658 – ..... Frederick Haeck en nazaten
- ..... – 1758 Reinirus Canisius Haeck en
Joanna Megteld Moliard
- 1758 – ..... Johan Reinier Beuckevoort en
Maria Lucia Haeck
- ..... – 1823 R.J.C. Beuckevoort en
J.G.A. Beuckevoort-Erckelen
- 1823 – 1828 J.G.A. Beuckevoort-Erckelen
- 1828 – ..... erven Beuckevoort
- Omstreeks 1830 – 1861 J.S. Godfried, legerkapitein en
A.W. Godfried - Beuckevoort
- 1861 – 1869 de weduwe A.W. Godfried – Beuckevoort
- 1869 – 1871 F.G.R.H. van Lilaar, oud-minister
van justitie en zijn beide zusters
- 1871 – 1910 H.J. Stapelbroek
- 1910 – 2003 P.J. van Voorst Vader, 'Beleggings-
maatschappij de Bockhorst N.V.'
- 2003 – nu W.F.J. van Dijke en A. van Dijke-Jellema

De gerenoveerde achtergevel van 'het Grote Laar'.

Geraadpleegde Bronnen

Het archief van de Nassause Domeinraad dat zich bevindt in het Nationaal Archief in Den Haag wordt hierna afgekort als NDR.

1. Otten, D., 1992. Het Plaatsnamenboek van de Veluwe, blz. 28, Gysbers en van Loon, Arnhem.
2. Schuurman, E.I., N.W. Willemse, 2006. Plangebied Spankerense Enk, Gemeente Rheden; archeologisch vooronderzoek: een bureau en inventarisierend veldonderzoek (verkenning, kartering en waardering), RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., postbus 1347, 1000 BH Amsterdam.
3. Doorninck, van P.N., 1905. Schatting van den Lande van Gelder voor de Veluwe van het begin der 14de eeuw, Gebrs. Van Brederode, Haarlem.
4. Gelders Archief Arnhem, toegang 0366, de mark van Dieren, Spankeren en Soeren (markeboeken en losse stukken in dozen 30 en 31).

5. Archief van de Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht, oud archief (OA.), inv. nr. 1717.
6. NDR inventaris nr. 3314.
7. NDR inventaris nr. 3378-4.
8. NDR inventaris nr. 3378-2.
9. Archief van de Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht, inv. nr. 899q.
10. NDR inventaris nr. 3378-7.
11. NDR inventaris nr. 3378-3.
12. NDR inventaris nr. 3378-6.
13. NDR inventaris nr. 3378-5.
14. NDR inventaris nr. 3378-1.
15. Baudartio, G. (predikant binnen Zutphen), 1624. Veelaus – Vastel – Avond – Spel ofte Cort verhael van den alarm die op Vastel – avond in de Veelau gheweest is, Andries Jansz. Van Aelst/ Boeckverkoep, Zutphen.
16. NDR inventaris nr. 3374.
17. NDR inventaris nr. 3409
18. Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland, 2004. Kadastrale Atlas Gelderland – Dieren. Tekst en Kadastrale gegevens, Arnhem.
19. Kadaster van Gelderland te Arnhem, 2003. Dieren R 1207. Historisch onderzoek voor W. van Dijke, Dieren.
20. Gelders Archief Arnhem, toegang 0405 Huis ter Horst, inventaris nr. 314.
21. Andela, Martijn, 2008. De Gelderse Toren, Landgoed aan de IJssel, microgeschiedenis van de eigenaren, hun huis en en de tuin, Walburg Pers, Zutphen.

De afbeeldingen waarbij geen naam is vermeld zijn afkomstig uit het archief van de Belangenvereniging Spankeren. Het archief wordt beheerd door: Gerard Hummelman, Dorpsweg 10 Spankeren.

Website over Daalhuizen gepresenteerd

Wencel Maresch

Voor een overvolle zaal in het gebouw van Spectrum in Velp, presenteerden Anita Matser en Theo van der Hoeven donderdag 30 juni hun website www.historievandaalhuizen.nl. De Rhedense wethouder Ron König, zelf ook woonachtig in de wijk Daalhuizen in Velp, verrichtte de openingshandeling met een simpele muis-klik.

De openingspagina van de website heeft als titel 'Daalhuizen, Velp in de 20e eeuw'. "En daarmee hebben we het onderwerp min of meer willen kaderen", aldus de samenstellers, hoewel ze die tijdsperiode niet echt strikt handhaven. De website ziet er prachtig uit. En dat niet alleen, want de informatie is zeer de moeite waard en zal steeds aangevuld blijven worden.

De homepage van www.historievandaalhuizen.nl meldt ondermeer dat het gebied Daalhuizen ligt in het noordwesten van Velp. 'Deze informatieve site gaat voornamelijk over de historie van Daalhuizen in de 20e eeuw. Rond 1900 bestond het noordwestelijke deel van Velp, langs de Arnhemsestraatweg uit een aantal villa's en landgoederen: Rozenhagen, Daalhuizen en Schoonenberg. In de eerste helft van de 20e eeuw heeft er veel verkaveling van deze landgoederen plaatsgevonden. Door de bouw van vele huizen in die tijd, zijn er ook veel straten ontstaan. De straten worden beschreven aan de hand van het heden, verleden en de bijzonderheden, die over elke straat te vinden zijn.'

Bouwstijlen

Daarnaast zijn er een aantal delen van de wijk in dezelfde stijl gebouwd. Een deel met 'arbeiderswoningen' langs de Daalhuizerweg en één met 'middenstandswoningen' in de bouwstijl 'Amsterdamse School' rond de Van Pallandtstraat. Na de oorlog is het wijkdeel rond de Zaalboslaan en de 'Componistenwijk' ontstaan. In heel Daalhuizen is veel nijverheid geweest. Van de winkels

hebben de meeste hun deuren in de loop der tijd moeten sluiten, maar de site besteedt uitvoerig aandacht aan die activiteiten.

Wethouder König toonde een klerhanger met daarop de tekst 'Enkweg 33 – Enk Cleaners'. "De hanger werd gebruikt in de winkel van het pand waarin ik nu met veel genoegen woon. Een tastbaar stukje geschiedenis, leuk om te hebben", vertelde hij. En die 'kleine' maar oh zo boeiende historie, is wat hem ook de kracht van de nieuwe site.

Boek

Uiteindelijk moet al het onderzoek en het rangschikken van de informatie leiden tot een boek, maar totdat dat klaar is, biedt de website van Matser en Van der Hoeven een bijzonder mooi alternatief en door er regelmatig een kijkje te nemen, ben je als bezoeker feitelijk getuige van de totstandkoming van het boek.

Theo van der Hoeven toont een zaal vol belangstellenden de website over zijn wijk: Daalhuizen

Anita Matser: "Deze website loopt vooruit op het boek dat we gaan schrijven."

Wethouder König toont een klerhanger met daarop de tekst 'Enkweg 33 – Enk Cleaners', het is tegenwoordig zijn woonhuis

School 1, Casimirschool, O.B.S. Daalhuizen in Velp

Anita Matser en Theo van der Hoeven

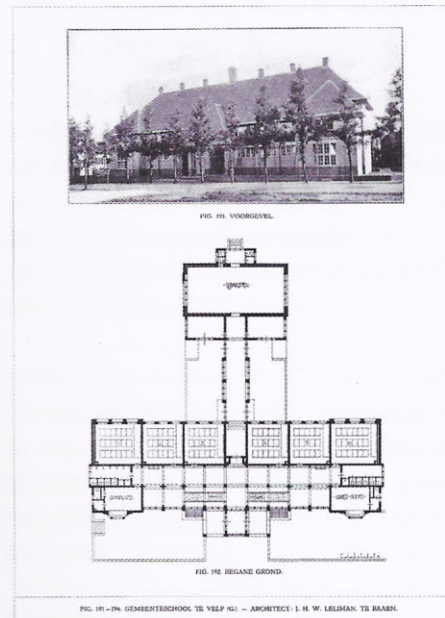
In het begin van de 20e eeuw lagen er in het westelijk deel van Velp en ten noorden van de spoorlijn een drietal landgoederen, namelijk Daalhuizen, Rozenhagen en Schoonenberg. Nu is het gebied omgevormd tot een woongebied, met langs de Arnhemsestraatweg een aantal kantoren. De winkels en nijverheid die in het midden van de 20e eeuw ruim aanwezig waren, zijn grotendeels verdwenen. Vanuit de Belangenvereniging Daalhuizen-Velp en de Wijkvereniging Daalhuizen-Oost, en in samenwerking met de Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal, zijn Theo van der Hoeven en Anita Matser bezig de 20e eeuwse historie van dit gebied te onderzoeken en vast te leggen. In deze bijdrage wordt één van de nu nog aanwezige scholen belicht.

Bouw

De school tussen de Vondellaan, Enkweg en Jan Luykenlaan is gebouwd in 1924 in opdracht van de gemeente Rheden en is vrij traditioneel gebouwd met verschillende stijlinvloeden.

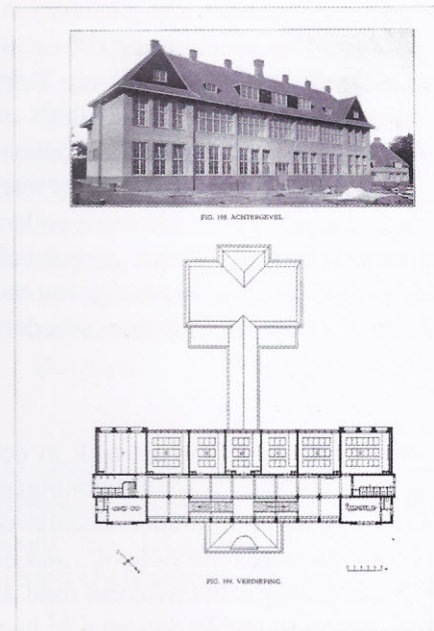
De architect was J.H.W. Leliman. De bouwsom bedroeg f163.000. Op de foto's in fig. 1 en 2 is de voor- en achterkant van de school te zien, met naast de school de woning van het schoolhoofd. Deze foto's staan in het boek over architect J. H.W. Leliman. (E.J. Rothuizen, H.J. Kockx en K. Brants Scholenbouw, Goes, 1924). Deze bouwtekeningen laten zien dat er in de school 13 lokalen waren.

Op de begane grond was er een kamer voor het schoolhoofd en voor de schoolarts. Verder waren er plannen om op het schoolplein een (gymnastiek)lokaal te bouwen dat middels een corridor met de school verbonden zou worden. Deze bouw is door onbekende reden nooit doorgegaan.

165

E.J. Rothuizen, H.J. Kockx en K. Brants, Scholenbouw, Goes 1924

*Bouwtekeningen
van de school*

De foto van de school met het Enkplein is gemaakt in 1925 vlak na de bouw.

Schoolhoofden

Binnen in de huidige school is een plaquette ingemetseld van de heer Hoiting met de tekst: 'IN DANKBARE HERINNERING A.W. HOITINK Voor ontvangen kennis en vriendschap onderw. pers. en oud leerlingen. april 1948. Links onder staat 1917 en rechtsonder 1939, de jaren waarin hij schoolhoofd is geweest. Hierna werd de heer J.C. Friedericy schoolhoofd. School 1 was tot 1953 een combinatie van lagere school en MULO/ULO school*. Friedericy was hoofd van beide scholen. Toen in 1953 de nieuwbouw van de MULO aan de Rozendaalselaan in gebruik werd genomen bleef de heer Friedericy schoolhoofd van deze MULO, de lagere school kwam vanaf dat moment onder leiding te staan van de heer J.H. Kits. Ook de heer Grip is lange tijd schoolhoofd geweest.

*De termen Mulo en Ulo worden beide gebruikt. M.U.L.O betekent Meer Uitgebreid Lager Onderwijs, een schoolvorm die ontstond na de onderwijswet van 1857. Het is de benaming voor een schooltype na de lagere school. De wettelijke term Mulo werd in 1920 afgeschaft en veranderd in Ulo, echter de naam Mulo is nooit meer verdwenen.

Huis schoolhoofd en leraren

Het huis van het schoolhoofd aan de Vondellaan nummer 1 is gelijktijdig met de school gebouwd. Het schoolhoofd A.W. Hoiting is de eerste bewoner geweest van het huis. Later is het eigendom geworden van een Rijksinspecteur van lagere school, de heer A.J. Siemons.

Veel leerkrachten hebben in de wijk met bouwstijl 'Amsterdamse School' gewoond. Het was een echte 'onderwijzersbuurt'.

Huis schoolhoofd (foto Theo van der Hoeven)

Schoolfoto van 1938

Op deze panorama foto staan alle kinderen en leraren van School 1 aan de Jan Luykenlaan en is ter beschikking gesteld door oud-leerling en wijkbewoner, de heer Aartsen. De replica is in 2009 gemaakt door Gerard Burgers. De oude panorama-foto moet ongeveer gemaakt zijn 1938. Rechtsonder in de foto staat: Nv. Verenigde Fotobureaux A'dam -c-tel. 40856 Singel 93 Rouline Foto's. Kennelijk is de foto door een schoolfotograaf gemaakt.

Voor de foto is er gewacht op gunstige weersomstandigheden, want de foto is buiten gemaakt. De voorste rij kinderen zitten op rieten 'keuken' stoelen. Alle kinderen met de beentjes van de grond, blote knieën en kniekousen. Op de grond ligt grind. De meeste jongens dragen stropdassen en veel meisjes hebben kanten kraagjes.

Enkele jongens hebben een matrozenpakje aan. Het is duidelijk dat de kinderen er op hun 'paasbest' uit moesten zien voor de foto. Er waren ook kinderen die hoeden of petten droegen. Rechts op de foto staan de kinderen die op de MULO zaten. Bekende kinderen uit de wijk waren Chris Meeuwissen (van de bakker), Mientje Willemsen (dochter van tuinder Willem Willemsen) en de zoon van van de Gumster (tuinderij aan de Poortstraat). Helemaal rechts op de foto zijn nog een aantal huizen van de Rozendaalselaan zichtbaar. Het gymlokaal stond er toen nog niet. Voor de school stonden een aantal enorme bomen in blad. De foto moet dus in het voorjaar of in de zomer gemaakt zijn.

Leerlingen

De leerlingen hadden vroeger niet veel te vertellen. Door middel van tucht werd de klas geleid. Straf(werk) was heel gewoon. In de laatste klas van de lagere school werden de leerlingen doorverwezen naar het vervolgonderwijs. Niet je rapportcijfers maar je maatschappelijke afkomst bepaalde welk vervolgonderwijs het beste was. Zo wordt verteld door Jan Siebelink, één van de meest bekende leerlingen van de school.

Leerlingen werden geacht te voet naar school te komen. Met de fiets naar school gaan was eerder een uitzondering dan gewoon. In het boek 'Zuinigheid met vlijt' staat: 'Er waren (lagere) scholen die alleen de 'buitenkinderen' toestemming gaven om met de fiets naar school te gaan; ieder ander kind liep gewoon. Daaraan werd op de lagere school aan de Jan Luykenlaan heel streng de hand gehouden. Toen Ben Teunissen daar als nieuwe leerling op school kwam, werd hem aanvankelijk verboden op de fiets te komen omdat hij op Alteveer woonde. Dat veranderde toen de meester doorkreeg dat hij de zoon van de boswachter Teunissen was en dat Ben helemaal 'achter' uit het bos moest komen ...'

Van School 1 naar Casimirschool en van Casimirschool naar O.B.S. Daalhuizen

De school heeft in de loop der jaren verschillende namen gehad. Voor de Tweede Wereldoorlog heette de school, School 1. Het nummer gaf het aanzien van de school weer. School 1 gold als één van de beste scholen uit de omgeving.

In de jaren vijftig, zestig- en zeventig heette de school de Professor Casimirschool, vernoemd naar een Nederlands natuurkundige. Uit die periode worden nog leerlingen gezocht in verband met een reünie, zie www.casimirschool-velp.nl
Tegenwoordig draagt de school de naam Openbare Basisschool 'O.B.S. Daalhuizen'.

Luchtfoto - Deze luchtfoto is ter beschikking gesteld door de familie Vredenberg.

Na een verbouwing in 1989 is het nu een woonschool. Op de bovenverdieping van de school zijn 17 appartementen gemaakt. Op het vroegere schoolplein werden schoollokalen gebouwd. Veel wijkbewoners konden het niet begrijpen. Velen herinneren zich nog de rolschaatswedstrijden op het plein. Momenteel vindt er weer een verbouwing plaats, er komt een verdieping op een gedeelte van de aanbouw. De nieuwbouw sluit aan bij de bouwstijl van de aanpassing die in 1989 plaatsvond.

Voor meer informatie verwijzen we graag naar onze website www.historievandaalhuizen.nl.
Voor reacties kunt u contact opnemen met:

Theo van der Hoeven,
e-mail: theovanderhoeven@hotmail.com
tel. 026-3636125
of
Anita Matser,
e-mail: anita.m@ke-it.nl
tel. 026-3884814

Schoolfoto uit 1938

Uitzichtpunten in het Nationaal Park Veluwezoom

Deel 4: De Valleikoepel

Walter de Wit

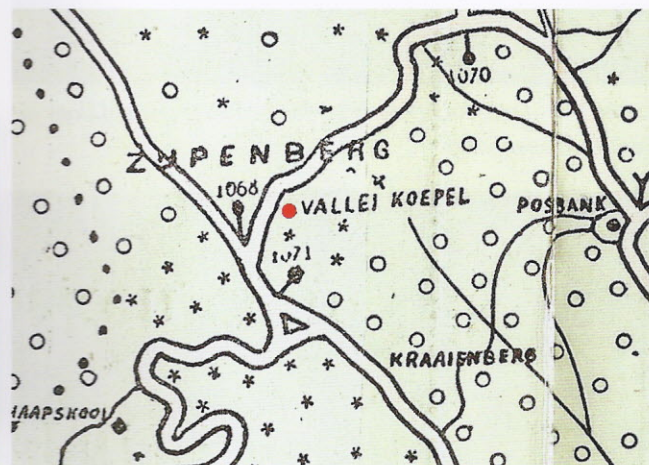
Een van de minder bekende uitzichtpunten op de Veluwezoom is “De Valleikoepel” of ook wel “Koepel De Grote Vallei” genoemd. Tenminste als je de namen leest waarmee de afbeeldingen van deze koepel op de prentbriefkaarten onderschreven zijn. Gezien de beschikbare afbeeldingen en hun datering aan de hand van de poststempels op de achterkant van de prentbriefkaarten is de Valleikoepel later gebouwd dan bv. Koepel de Kaap of de Koepel van Viruly. De oudste bekende foto is van 1928.

Valleikoepel 1928

Op deze prentbriefkaart is het ten zuiden van de koepel liggende jonge grove dennenbos nog te overzien vanuit de koepel. Gezien het feit dat dit dennenbos geen duidelijke beplantingsstructuur laat zien, gaat het hier om een zich spontaan ontwikkeld dennenbos op de heide van het Herikhuizerveld. Als de heide niet open gehouden

wordt door begrazing, maaien, plagen, branden en het verwijderen van de natuurlijke opslag van boompjes, is er binnen de natuurlijke successie van een heidegebied, binnen een paar decennia een natuurlijk bos ontstaan. Zeker als in de bodem veel löss voorkomt, een windafzetting van na de laatste ijstijd, zal het spontaan natuurlijke bos zeer snel groeien. Een uitzicht zoals vanaf de Valleikoepel werd zodoende al snel verstoord door de snelle hoogtegroeï van het grove dennenbos aan de zuidzijde van de koepel. Van de Valleikoepel zijn geen restanten bewaard gebleven. Alleen de plaats waar hij gestaan heeft is nog duidelijk te zien. Een paar honderd meter vanaf de kruising van de Beekhuizenseweg-Snippendaalseweg, richting Posbank, is nog en relatief kale zandhelling te zien aan de zuidkant van de Beekhuizenseweg. Op het eind van deze zandhelling stond de koepel.

Kaart met plaats van de koepel

De bouw van de koepel zag er in aanvang net zo uit als Koepel de Kaap met een rieten dak en aan de noord-, west- en oostzijde een wand van paaltjes. Het grote verschil zat hem vooral in de palissade waarmee de Koepel over een grote lengte rondom afgezet was. Waarschijnlijk was de stuifhelling waarop de koepel stond zo ge-

voelig voor erosie dat men het nodig vond om afkalving van het zand door het publiek te voorkomen door het bouwen van een dergelijke barrière.

Koepel met palissade

De Valleikoepel is waarschijnlijk gebouwd kort voordat het totale gebied in 1930 overgegaan is in handen van Vereniging Natuurmonumenten. Op een kaart uit 1949 is te zien dat de Valleikoepel al behoorlijk in verval geraakt is, het gebouwtje hangt scheef naar voren en de palissade is reeds verdwenen.

Ansichtkaart uit 1949

Omdat de koepel als uitzichtpunt niet meer functioneel was is hij in de daaropvolgende jaren afgebroken. Natuurmonumenten heeft in haar jaarverslag van het terreinbeheer geen opmerking gemaakt over deze opruiming of van het afbreken van dit ooit belangrijk uitzichtpunt in het Nationaal Park Veluwezoom.

Wat dat betreft gaat het met dit soort elementen in het landschap net als met planten en dieren, soms komen en gaan ze, zonder dat er ergens geregistreerd is dat ze ooit bestaan hebben. In dit geval is de oorspronkelijke situatie vastgelegd door oude prentbriefkaarten of artikeltjes in een tijdschrift zoals "Gelderland in Woord en Beeld".

Het verdwijnen van een uitzichtpunt geeft hier ook een goed beeld van de veranderingen in het landschap. Een uitzichtpunt is zinvol als er ook wat te zien valt. Verandert de omgeving zo drastisch dat er van een uitzicht geen sprake meer is, heeft het zijn functie verloren. In de meeste gevallen is het herstellen van het voormalige uitzicht ook niet mogelijk zonder dat er een groot gedeelte van het bos geveld moet worden. Plannen om een dergelijke grote ingreep uit te voeren stranden vooral op het feit dat er dan vaak een onevenredig groot stuk natuur verloren gaat.

Maar het is jammer dat we vanaf de plek waar eens de Valleikoepel stond niet meer kunnen uitkijken over het zo karakteristieke landschap van uitgestrekte heidevelden en het IJsseldal.

Bijzondere schenking uit Zweden

Dit voorjaar werd onze oudheidkundige kring verrast door een schenking van 24 bijzondere foto's uit Zweden. Oud-Velpenaar Hans van de Brink, sinds lange tijd woonachtig in Zweden, schonk zijn verzameling foto's van de bevrijding van Velp in mei 1945 aan ons archief. De zwart-witfoto's zijn van uitstekende kwaliteit en zijn overwegend van de Amerikaanse en Engelse soldaten en Velpse bewoners in de Hoofdstraat en op andere wegen in Velp. Op diverse platen zijn ook de diverse legervoertuigen zoals tanks en bren-carriers te zien. Bij de foto's is door Hans van de Brink aangegeven waar zij precies gemaakt zijn.

Een paar oudere foto's zijn gemaakt van de vernielde spoorbrug van Westervoort.

Toch weer frappant dat 66 jaar na de oorlog nog dergelijke gave foto's van zo'n bijzonder moment in onze geschiedenis tevoorschijn komen. De OHK heeft deze schenking dan ook in dank aanvaard. Op de Koninginnedagmarkt 2012 in Velp zullen de foto's op de kraam aanwezig zijn zodat belangstellende kunnen zien of er mogelijk familieleden of bijvoorbeeld bekende huizen op de foto's staan.

Hierbij een aantal van de geschonken foto's.

Walter de Wit

Tommy met veel Velpenaren, foto vanaf 't Pintje 1945

Bren-carriers in de Hoofdstraat bij Zijlstra, 1945 RR

Kerkje op de Bergweg afgebrand 1944, was lange tijd in gebruik als garage

Tommy met veel Velpenaren, foto vanaf 't Pintje 1945

Rheden krijgt een eigen historische canon

Op 6 oktober 2011 wordt de eerste canon van de gemeente Rheden uitgereikt aan de burgemeester van Rheden, mevrouw Petra van Wingerden - Boers. Met deze uitreiking in de historisch gezien rijke Dorpskerk van Rheden wordt op feestelijke wijze de totstandkoming van de canon van Rheden afgesloten en start de verkoop van het boek. Het project mag als bijzonder gekarakteriseerd worden. Een project over, voor en door Rheden. Een korte toelichting hiervoor is op zijn plaats:

Over Rheden: De canon is het eerste boek in de 21 e eeuw, dat de beschikbare historische kennis, die op verschillende plaatsen te vinden is, overzichtelijk bij elkaar brengt. Dit in een 40-tal thema's of vensters. Tevens geeft de literatuurlijst in ruime mate gelegenheid tot verdieping van deze thema's.

Voor Rheden: Het is geschreven voor een breed publiek, voor jong en oud, voor geboren en getogen inwoners en voor nieuwkomers. Daarnaast is het geschikt voor jongeren vanaf groep acht in het basisonderwijs.

Door Rheden: Nagenoeg alle auteurs wonen of werken in Rheden en hetzelfde geldt voor de vormgever en de uitgevers. Ook bij de fondsenwerving is een beroep gedaan op fondsen, instellingen en bedrijven die gevestigd zijn of hun werkgebied hebben in Rheden. Met enige trots mag geconstateerd worden dat de Rhedense canon door bijdragen en inzet van Rhedenaren tot stand is gekomen.

Maar eerst terug naar de ontwikkeling van de canon als presentatievorm van geschiedenis, die uiteindelijk heeft geleid tot een verantwoorde canon over de geschiedenis van Rheden.

Achtergronden van de canon

Het verleden doet er toe. Het weerspiegelt zich voortdurend in allerlei vormen in de politieke, maatschappelijke en culturele actualiteit. Geschiedenis geeft mogelijkheden tot bezinning, reflectie en betekenisgeving. In de huidige dynamische en mondiaal gerichte wereld groeit de belangstelling voor de geschiedenis van familie, stad, dorp of land.

Sinds de publicatie van de nationale historische canon, is dit een populaire presentatievorm geworden van historische informatie in een aantal overzichtelijke thema's. Zo zijn er tegenwoordig canons van steden, dorpen en provincies. De canon speelt in op de behoefte aan overzicht en structuur en is het resultaat van keuzes die op enig moment worden gemaakt in een bepaalde context. Dit gegeven maakt de canon tot een boeiend en tijdgebonden verhaal. Discussies hierover geven een reflectie op ons verleden en zijn waardevol voor het heden en de toekomst van ons cultuurhistorisch erfgoed. Het kan goed zijn een canon periodiek te herzien of om aanvullend nieuwe vormen van informatieoverdracht te ontwikkelen.

Het ontstaan van het project 'De canon van Rheden'

Tegen de achtergrond van de landelijke aandacht voor de verschillende canons heeft de auteur van dit artikel, tot april 2010 wethouder cultuurhistorie, in 2009 het bestuur van de Oudheidkundige kring Rheden-Rozendaal benaderd voor het ontwikkelen van een canon voor Rheden. Dit resulteerde in steun van de Kring voor het leveren van inhoudelijke bijdragen en in het zitting nemen van enkele bestuursleden in een redactieraad. Tevens is in die periode overleg geweest met Bob Roelofs, auteur van de canon van Arnhem, om van hem te horen wat zijn ervaringen met het ontwikkelen van een canon waren. In het voorjaar van 2010 zijn o.a. door aankomende bezuinigingen en een komend nieuw college de plannen gewijzigd: een opzet met één auteur en de gemeente als verantwoordelijke voor de financiering bleek niet meer wenselijk.

In september 2010 is het project opnieuw opgepakt maar nu als particulier initiatief. Met als uitgevers de Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal en Boekhandel Jansen & de Feijter te Velp. Er werd een nieuwe redactieraad gevormd met de volgende samenstelling:

Nelleke den Boer-Pinxter:

secretaris / lid redactie en lid redactie A&H

Fineke Burgers:

lid / beeldredactie

Jan Jansen:

voorzitter / lid redactie en fondsenwerving

Walter Jansen:

lid / tekstredactie en uitgever

Frank Keverling Buisman:

lid / lid redactie

Theo Korevaar:

lid / bestuurslid Oudheidkundige Kring

Marianne Poorthuis:

lid / lid Commissie Cultuurhistorie van Rheden

Marjolein Sanderman:

lid / beleidsmedewerker Cultuurhistorie gem. Rheden

Wim Meijerink:

lid / oud-gemeentearchivaris

Nationaal Park Veluwezoom

30

Walter de Wit

'Hagenau bhouden!' als een jubeltoon is het door de steeds aangroeiende gederen der natuurvrienden gegaan, en ze hebben niet gearzeld - ieder naar vermogen - het hunne bij te dragen tot het ongeschonden voortbestaan van het heerlijke boschgoed, dat te lang vergeten of niet genoeg, plots een groote vermaardheid heeft gekregen.' De vermaarde auteur D.J. van der Ven is in 1911 lyrisch over de aankoop van het landgoed Hagenau (een bosgebied ten noorden van Dieren) door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland. De verwerving van dit terrein van 350 ha. vormde het begin van wat uit zou groeien tot een van de grootste aaneengesloten natuurgebieden van Nederland. De toen nog jonge Vereniging Natuurmonumenten - opgericht in 1905 na de dreiging van het volstorten van het Naardermeer met het stadsvuil uit Amsterdam - kon opnieuw een gebied veilig stellen dat dreigde verkocht te worden als bouwgrond voor woningen. In Dieren zelf was ook een Hagenau-Commissie opgericht om het verwerven van het gebied door Natuurmonumenten te promoten. In de jaren daarna werden nog diverse kleinere natuurgebieden aan het oorspronkelijke bezit uit 1911 toegevoegd, waaronder een deel van Rhederoord (1919), Fagelshei (1918) en de Louisekamp (1920). In 1930

kon met de steun van de toenmalige, maatschappelijk zeer betrokken burgemeester van Rheden, mr. H.P.J. Bloemers, een groot gedeelte van Bekhuizen, Herikhuizen en de Worth-Rhederheide aangekocht worden. Deze uitbreiding met meer dan 1400 ha. zorgde ervoor dat er een groot natuurgebied ontstond van landelijke allure, dat het eerste Nationale Park in Nederland werd. Het idee om zo'n Nationaal Park te vormen was door bestuursleden van Natuurmonumenten opgedaan tijdens bezoeken aan nationale parken in de Verenigde Staten. Het park kreeg nog een grotere omvang door de aankoop van de Onzalige Bossen (213 ha.) in 1932 en de Imbosch (1420 ha.) in 1938. Ook nadien werd het park nog uitgebreid; de laatste grote aankopen geschieden in de jaren zeventig met o.a. gedeelten van de landgoederen Heuven en (weer) Rhederoord. Zo is volgens Van

- 30.1 Na eerst de kiosk ingericht te hebben bij Koepel de Kaap startte Derk Berger uit Rheden een kraampje bij de T-kruising bij het monument De Posbank. Dit kraampje zou in de 50-er jaren plaatsmaken voor een echt restaurant, het landelijk bekende 'Paviljoen de Posbank'.
- 30.2 Extra brandtoezicht bij de parkeerplaats aan de Bloemersweg in 1970.
- 30.3 De 'echte' Posbank.

1911 – 2011

der Ven: 'een aaneengesloten bos- en heidecomplex ontstaan van meer dan 5000 ha., dat zich van Bekhuizen over het Herikhuizerveld en de Worth-Rhedensche heide uitstrekt tot de bossen van den Hooge Rouwenberg en het oerwoud van Hagenau.'

Het natuurgebied aan de noordzijde van de gemeente Rheden was al vroeg voor toeristen en dagjesmensen een geliefd reisdoel. Velen ondernamen de tocht naar de Posbank, de bank die in 1921 op een (toen nog) eenzame heuveltop was geplaatst, ter gelegenheid van het 25-jarig bestuurslidmaatschap van de ANWB van de heer A.G. Pos. Daar kwam dan ook al vóór de oorlog een kleine kiosk met simpele versnaperingen te staan, die in de jaren vijftig uitgebreid zou worden tot een restaurant met internationale bekendheid. Het restaurant De Posbank, ook wel Paviljoen De Posbank genoemd, lag uitermate strategisch op het punt waar alle wegen in het Nationaal Park Veluwezoom samenkwamen. Voor veel toeristenbussen was een korte stop bij restaurant De Posbank een dagelijks ritueel. In maart 1996 brandde het nagenoeg volledig in hout opgetrokken gebouw met rieten dak, tot de grond toe af. Het heeft nog heel wat stof doen opwaaien voordat de Vereniging Natuurmonumenten er een nieuw paviljoen in moderne stijl

neer kon zetten, ontworpen door Bjarné Mastenbroek.

Die toenemende druk van het toeristische publiek op het natuurterrein bracht de gemeente in het begin van de jaren negentig er toe plannen te ontwikkelen om het gemotoriseerde verkeer uit het Nationale Park te weren. Dat viel helemaal uit in goede aarde, vele particulieren en organisaties van binnen en buiten de gemeente hebben zich heftig tegen dat idee verzet, zodat het van de baan was. Wel zijn sindsdien aan de randen van het Nationaal Park Veluwezoom ruime parkeerplaatsen aangelegd, van waaruit gewandeld of gefietst kan worden.

In de beginfase was Peter Kamper Sr. als vormgever betrokken bij de redactieraad. Om gezondheidsredenen is zijn plaats in het afgelopen voorjaar overgenomen door Léon Mommersteeg.

De opzet van de canon van Rheden

De canon van Rheden heeft, na inhoudelijke gesprekken hierover binnen het bestuur van de Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal en de Redactieraad, een opbouw in de vorm van een drieluik gekregen. Het eerste luik is een overzicht in vogelvlucht van de Rhedense geschiedenis en biedt de lezer een kapstok voor de daaropvolgende min of meer op zichzelf staande thema's of vensters. Het tweede luik bevat de specifieke onderwerpen uit de geschiedenis die bijzonder zijn voor de gemeente, zoals het badhuis in Laag-Soeren en het tweede crematorium van Nederland dat sinds 1954 in Dieren staat. Het derde afsluitende luik bevat een eigentijdse karakterschets van de zeven afzonderlijke dorpen waaruit onze gemeente bestaat.

Er is ook gekeken naar de indeling van de nationale en de daarvan afgeleide Gelderse canon. Beiden kennen een indeling in 50 vensters en staan in relatie tot de tien tijdvakken van De Rooij die in het onderwijs worden gehanteerd. In onze canon is na ampele overwegingen door de Rhedense 'canoniers' gekozen voor 40 vensters. Meer werd niet noodzakelijk geacht. Voor het gebruik in het onderwijs is een vergelijkend overzicht met de Gelderse canon en de tien tijdvakken van de Rooij achter in het boek opgenomen. Bij de keuze voor de inhoud van de 40 gekozen vensters is gekeken naar thema's die bijzonder zijn voor Rheden. Onderwerpen waarmee de inwoners van de gehele gemeente of van de afzonderlijke dorpen zich kunnen identificeren.

25 Auteurs aan de slag

Na de voorlopige vaststelling van de opzet van de canon kon begonnen worden met het vinden en benaderen van auteurs. Het heeft de redactie en de redactieraad bijzonder goed gedaan en ook in hun werk gestimuleerd dat

nagenoeg alle benaderde auteurs spontaan hun medewerking hebben toegezegd.

Met de opdracht om een concepttekst van circa 600 woorden voor de Kerst van 2010 aan te leveren is in relatief korte tijd heel veel werk verzet door een groep van uiteindelijk 25 auteurs. Deze inzet was geheel belangeloos en daarbij hebben veel schrijvers geworsteld om binnen de omvang van de gestelde 600 woorden te blijven. Dit bleek bij menig van de 40 vensters geen sinecure. Nadat in januari de concepten voor de vensters waren ingeleverd, kon de redactie beginnen met het lezen, beoordelen, soms inkorten (bij teveel woorden) en soms aanvullen van de door verschillende auteurs ingeleverde teksten. Een arbeidsintensief werk dat met grote zorgvuldigheid uitgevoerd moest worden en waarbij een goede terugkoppeling naar de auteurs van belang was.

Nelleke den Boer-Pinxter vervulde daarbij op voortreffelijke wijze het secretariaatschap.

Na het hoofdluik, de 40 vensters, kon de aandacht gericht worden op de zijluiken.

Voor het schrijven van het eerste zijluik, het vogelvluchtverhaal, werd in de persoon van Henk Duringhof uit Ellecom een auteur gevonden terwijl Wim van de Giesen, oud-gemeentesecretaris van Rheden, bereid was om de karakterschets van de zeven dorpen te verzorgen. Voor het bewaken van de kwaliteit van de inhoud van de canondelen werden de leden van de Redactieraad in de gelegenheid gesteld te reageren op de verschillende concepten. Daar bovenop zijn per thema ook steeds twee medelezers aangezocht voor het beoordelen van de concepten. De tekstredactie werd verzorgd door Walter Jansen en Marijke van der Laan.

Beeldredactie, vormgeving en eindredactie

Eind april 2011 begon Leon Mommersteeg met de vormgeving van het boek. Fineke Burgers was als beeldredactrice al eerder begonnen met het selecteren van afbeeldingen, het in acht nemens van auteursrech-

telijke bepalingen en het bewaken van de kwaliteit van digitaal te verwerken afbeeldingen en foto's. Dit alles vraagt inzet en deskundigheid. Daarbij diende ook rekening gehouden te worden met de vraag van de redactie naar afbeeldingen die representatief zijn voor de inhoud van de vensters. Bovendien moest een verantwoorde spreiding van afbeeldingen over de dorpen worden bewerkstelligd.

En last but not least: het zorg dragen voor de correctie bijschriften behorende bij de betreffende afbeeldingen. De vormgever is met de teksten en het fotomateriaal aan de slag gegaan.

Gas, water en elektriciteit

23

Nelleke den Boer-Pinxter

De aanleg van waterleiding en gasverlichting is, zoals toen gebruikelijk, uit particulier initiatief voortgekomen. Gemeenten verleenden hiervoor concessies. Het elektriciteitsbedrijf is wel door de gemeente zelf opgericht. In 1845 namen de heren van de sociëteit in Velp al het initiatief om de Hoofdstraat met twaalf olielantaarns te verlichten. Dit voor de veiligheid 's avonds op straat. Deze olielantaarns werden na twintig jaar door de gemeente vervangen door gaslampen. Het gas daarvoor werd geleverd door het bedrijf van de Velpenaar D.J.A. Henny. Deze had in 1865 van de gemeente een concessie gekregen voor een fabriek, voor de levering van gas voor de straatverlichting en voor het leggen van gasbuizen in de openbare weg in Velp. Het gas werd destijds ter plaatse uit steenkolen gewonnen en opgeslagen in een gashouder. In 1877 nam de heer Van der Bijl het bedrijf over en breidde het in 1911 uit. Ook in Rheden werd een gashouder gebouwd waardoor tot in De Steeg gas geleverd kon worden. In 1870 verwierf de heer H.C. van Rossem een concessie voor een gasfabriek en gasverlichting in enkele straten in Dieren. Deze concessie werd verschillende keren verlengd. Na afloop van de concessie in 1917 bood zijn zoon het bedrijf aan de gemeente Rheden te

koop aan. De gemeenteraad besloot in december 1917 tot overname van de twee particuliere gasbedrijven in Velp en Dieren. In 1920 werd door het nieuwe gemeentelijke gasbedrijf besloten de productie in Dieren stil te leggen en het dorp vanuit Velp van gas te voorzien. De gasfabricage uit steenkool maakte met de komst van het aardgas, begin jaren zestig, overbodig en gashouders werden gesloopt. Op de plek van de fabriek en gashouder in Dieren is het woonwijkje de Prinsenhof ontstaan en in Velp de Velpse Veste. In 1894 kregen twee Amsterdammers (Van den Broek en Van Barneveld Kooy) van de gemeente Rheden een concessie voor exploitatie van een drinkwatervoorziening. In 1899 werd hiervoor het eerste waterpompstation op de Pinkenberg te Velp officieel geopend. Het bedrijf begon met tweënderdig aansluitingen. Op 1 mei 1919, toen de concessie afliep en deze door de gemeente werd over-

- 23.1 Waterwerken - Pompstation Pinkenbergse weg bij Velp 1903.
- 23.2 Tegelpplateau zoals op diverse Electriciteitshuisjes in de gemeente.
- 23.3 Trafogebouw uit 1927 aan de Selsweg in Ellecorn.
- 23.4 De gashouder in Velp.

60

Voor een buitenstaander is het niet altijd inzichtelijk hoeveel inzet dit vereist. Deze inzet is ongelooflijk belangrijk voor de eerste indruk van een boek en daarmee bepalend voor het uiteindelijke resultaat. Voor vormgever Léon Mommersteeg was het een hele uitdaging om een mooi boek met een eigen identiteit tot stand te brengen.

De onmisbare bijdragen van sponsors

Naast alle plannen voor de canon en de discussies over de meest wenselijke inhoud hiervan, bleef ook van belang voldoende financiële dekking te verkrijgen om de

sinds 1865

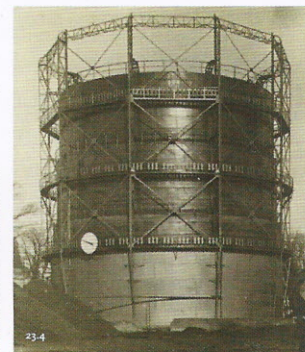
genomen, was het aantal gestegen tot 826. In 1921 werd Laag-Soeren als laatste dorp op de gemeentelijke waterleiding aangesloten.

De eerste elektriciteitscentrales in Nederland waren ook door particulieren gesticht. De stad Nijmegen had in 1886 als eerste een gemeentelijke centrale. De rijksoverheid stelde zich rond 1910 op het standpunt dat de elektriciteitsvoorziening een taak was van de overheid. Op 1 maart 1915 werd door de Staten van Gelderland dan ook de Provinciale Geldersche Electriciteit Maatschappij (PGEM) opgericht met als doel de elektrificatie van geheel Gelderland. In Rheden werd in 1919 een gemeentelijk elektriciteitsbedrijf opgericht dat begon met de aanleg van een distributienet. Stroom werd ingekocht bij de PGEM. Naast openbare gasverlichting kwam in 1921 de eerste openbare elektrische straatverlichting tot stand. Het elektriciteitsbedrijf was gevestigd in Velp op een terrein aan de Boulevard bij het villapark waar ook de directeur woonde. De hoofdmonteurs en opzichters woonden eraanast aan de Achtsprong. De monteurs werkten in driedelig pak om het bedrijf status te geven en aan te tonen dat elektriciteit schone energie was. In 1925 aanvaardde de gemeente een aanbod van

de PGEM om het gemeentelijk bedrijf over te nemen. Door het streven naar schaalvergroting fuseerde in 1986 het Waterleidingbedrijf en het Gasbedrijf van Rheden met de Veluwe Nutsbedrijven (VNB) en vervolgens ontstond op 1 januari 1994 door fusie van VNB, PGEM en de PEB Friesland, de NV NUON. De watervoorziening werd onderdeel van NUON-Water. In 2002 werd dit onderdeel weer afgesplitst en ondergebracht bij Vitens, een maatschappij ontstaan door fusie tussen NUON-water en Waterleidingmaatschappijen Gelderland en Overijssel. NUON werd in 2009 overgenomen door het Zweedse Vattenfall.

23.3

23.4

61

Bladzijde uit het boek 'Canon van Rheden'

uitgave mogelijk te maken. Veel instellingen en bedrijven hebben gevolg gegeven aan ons verzoek om te helpen deze Rhedense canon te realiseren. Zowel van de zijde van fondsen, maar vooral ook door bedrijven en instellingen die in de gemeente Rheden zijn gevestigd, is op een geweldige wijze bijgedragen.

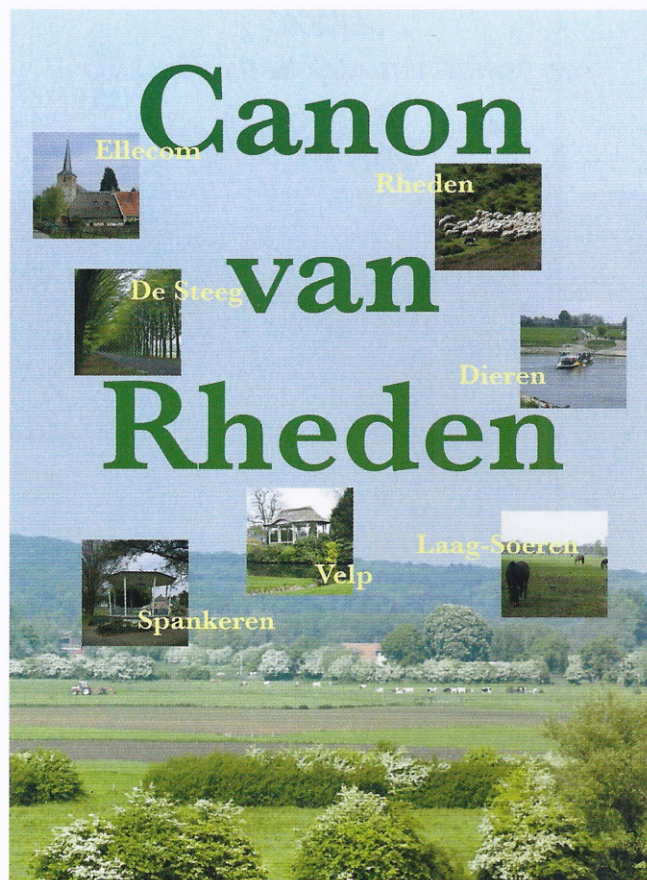
Ook een drietal instellingen heeft een materiële bijdrage geleverd, in de vorm van afbeeldingen voor de canon of een substantiële garantieafname toegezegd. Tenslotte zijn er kleinere bijdragen ontvangen van onder meer de Belangengemeenschap De Steeg.

Tot besluit

Nu het project met de uitreiking van het eerste exemplaar feestelijk wordt afgesloten, past het om hier mijn waardering en respect uit te spreken voor de grote inzet en betrokkenheid van allen die, op welke wijze dan ook, hun medewerking hebben verleend aan de uitgave van de canon van Rheden.

De leden van de redactieraad worden bedankt voor hun bijdragen, maar vooral ook alle auteurs die geheel belangeloos veel vrije tijd hebben besteed aan het schrijven van de verschillende delen van de canon. De spontane bereidheid van redactieleden en auteurs heeft mij persoonlijk gestimuleerd en mijn vertrouwen versterkt in een goede afloop. Hartelijk dank ook voor de royaal toezegde sponsorgelden. Het totale financiële plaatje werd daarmee goed gedekt.

Nelleke den Boer wil ik danken voor het vele werk dat zij als secretaris, als lid van de redactie en als auteur van 5 vensters, heeft verzorgd. Frank Keverling Buisman voor zijn inbreng als deskundige en Walter Jansen voor zijn stimulerende betrokkenheid. Ten slotte dank aan Fineke Burgers, maar vooral ook aan Leon Mommersteeg, voor de mooie vormgeving en het daarbij verwerken van alle reacties.

Omslag boek

Mede namens de redactie, de redactieraad en de auteurs hoop ik dat de lezer plezier beleeft aan het lezen van de eerste historische canon van Rheden.

Jan Jansen, voorzitter redactieraad

'ARVA' een 'small country house' in Velp¹

door Jan Vredenberg

Landhuis 'Arva', Rozendaalselaan 61, Velp.
Foto: J. Vredenberg.

In de omgeving van Arnhem zijn veel huizen in Engelse trant te vinden. Sommige vertonen overeenkomsten met cottages, andere zijn geïnspireerd op Britse landhuizen in de Arts and Crafts-stijl uit de late negentiende en vroege twintigste eeuw.

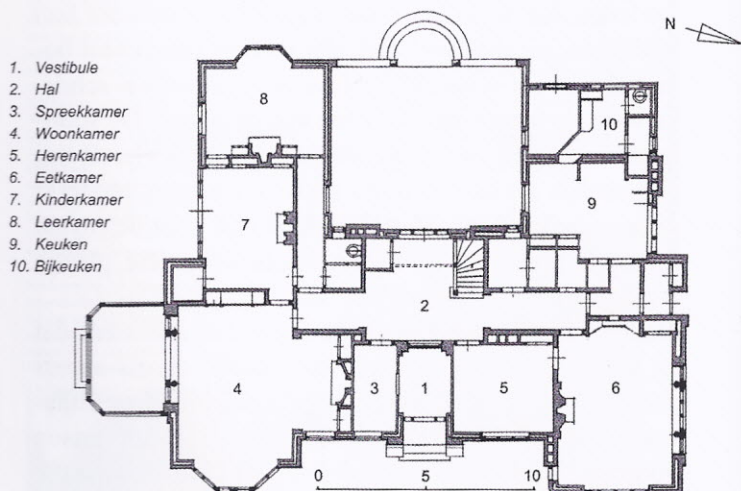
Een zeer herkenbaar voorbeeld van deze Engelse invloed is het forse landhuis 'Arva' aan de Rozendaalselaan 61 in Velp, dat is gebouwd in 1914/1915.

Het ontwerp is van de architecten Arie Reinier Freem (1853-1921) en Gustav Cornelis Bremer (1880-1949), die destijds een bureau hadden aan de Prins Hendrikstraat 63 in Arnhem. Het pand is een voorbeeld van de 'anglomanie' onder opdrachtgevers en architecten in de eerste decennia van de twintigste eeuw.

Het huis vertoont sterke overeenkomsten met werk van Sir Edwin Landseer Lutyens, vooral met het huis 'Middlefield' bij Great Shelford in Engeland, dat in 1910/1911 werd gepubliceerd in het boek *Small Country Houses of To-day*.

Van 'Arva' tot 'Sint Josef'

Het landhuis 'Arva' is gebouwd in opdracht van Cornelis Hendrik Boudewijn Alsche (1869-1935), die rijk was geworden met zijn Handelskweekerij 'Nymphaea' aan de Rozendaalselaan in Velp. Rijk moet hij zeker zijn geweest, want hij liet in de loop der jaren verschillende grote panden in Velp bouwen, waaronder woonhuizen voor zijn eigen gezin. Het eerste huis was een villa aan de Rozendaalselaan in 1897. De vergunning voor 'Arva' werd in 1913 verleend. Alsche liet in 1927 nog een verbouwing uitvoeren, maar in hetzelfde jaar verhuisden hij en zijn vrouw Anna Maria Dekker naar een kleiner huis aan de andere zijde van de straat. 'Arva' werd in 1938 verbouwd en ingericht als rusthuis voor de Zusters Franciscanessen van de Heilige Familie. De wijzigingen betroffen vooral het interieur; het aanzicht van het huis is sinds 1915 nauwelijks veranderd. Verder verrezen er een kolenbergplaats en een hek rond het pand en het erachter gelegen bosperceel.²

Plattegrond van de begane grond van landhuis 'Arva'.
Gebaseerd op de plattegrond in *Het Moderne Landhuis in Nederland* (zie noot 2).

Het huis dankt zijn monumentale verschijning niet alleen aan de grote omvang, maar ook aan de hoge mate van symmetrie van de voorgevel. Terwijl de hoofdvormen symmetrisch zijn, vertonen de details echter allerlei verschillen. 'Arva' telt twee bouwlagen en een zolder onder een hoog schilddak. De façade aan de Rozendaalselaan heeft twee hoekrisalieten (vooruitspringende delen) en een middenrisaliet met een fronton. Het middenrisaliet bevat een breed rondboogportaal met de entree van het huis. In het rechter zijrisaliet is op de verdieping een loggia aangebracht met Toscaanse zuilen. De metershoge, rijk gedetailleerde schoorsteen op het dak is – tezamen met de andere schoorstenen – wel het meest 'Engelse' element van het huis. Het linker zijrisaliet heeft een erker in vakwerkbouw, zowel op de begane grond als op de verdieping. Ook dit is een kenmerkend detail uit de Britse landhuisbouw. Het pand heeft aan de linkerkant, langs de Da Costalaan, een vleugel met een grote serre. Deze typisch Nederlandse toevoeging past eigenlijk niet in de Engelse stijl, en is ongetwijfeld een concessie aan de wensen van de opdrachtgever. In de periode 1880-1920 werden er veel serres gebouwd aan de villa's in Arnhem en omgeving. Aan de rechterzijde, langs de P.C. Hooftlaan, is eveneens een korte vleugel, maar dan zonder serre. Wel heeft dit deel van het pand een hoge 'Engelse' schoorsteen.

'Arva' voorzijde

'Arva' achterzijde

De natuurstenen details in het metselwerk zijn uitgevoerd in rode zandsteen, zoals bijvoorbeeld de naamsteen van het huis, enkele andere gevelstenen en de Toscaanse zuilen. Mogelijk zijn de gevelstenen van de hand van W.C. Brouwer, die veel bouwsculptuur ontwierp en vervaardigde. De guirlande op de naamsteen en de druiventrossen op de vergaarbakken van de regenpijpen verwijzen naar de handel in bloemen en fruit. Ook de naam 'Arva' (akkers) is een verwijzing naar de kwekerij.³

Gevelsteen van 'Arva'

Het interieur is door de verbouwingen van 1927 en 1938 niet noemenswaardig aangetast en verkeert grotendeels in oorspronkelijke staat. De vestibule heeft een zwartmarmeren lambrisering en een gestuukt tongewelf. Achter de entree ligt het trappenhuis, met haaks daarop een lange gang. Verscheidene vertrekken hebben houten betimmeringen en de woonkamer is voorzien van een zogenaamde 'inglenook', een haardpartij met bankjes ter weerszijden van het vuur. Dit Engelse interieurelement is te vinden bij veel villa's en landhuizen uit de periode 1900-1940.

'Buiten' wonen

Het begrip 'landhuis' wordt tegenwoordig gebruikt voor woonhuizen in landelijke stijl. Een landelijke omgeving is zelfs geen vereiste meer, ook woningen in stedelijke gebieden worden onder deze naam gebouwd en verkocht. De oorsprong van dit moderne 'buiten' wonen ligt voor Nederland in de periode rond 1910. Uiteraard waren er al eeuwenlang landhuizen, maar deze waren voorbehouden aan een kleine elite. Begin twintigste eeuw werd de trek naar 'buiten' een mode, die zo sterk bleek dat zij nooit meer helemaal verdween. Het nieuwe type woonhuis dat hieruit voortkwam, was het moderne landhuis. Historische landhuizen dienden wel als inspiratiebron, maar de nieuwe huizen werden gemiddeld kleiner en werden aangepast aan de nieuwste stand van de bouwtechniek. De welgestelde stadsbewoner die naar het platteland trok, wilde wel voorzien zijn van moderne gemakken.

De trek naar 'buiten' kwam op gang in een tijd waarin de stad steeds hectischer werd. Welgestelde stadsbewoners kochten een zomerhuis op het platteland of gingen er zelfs het hele jaar wonen. Doordat de steden hun belastingen steeds meer verhoogden, ontstond ook een economisch motief voor het buiten wonen. Wie voordelig een eigen huis wilde laten bouwen, kon beter terecht buiten de grote steden.⁴ Verder waren de opkomst van goed openbaar vervoer en het autoverkeer in de jaren

rond de Eerste Wereldoorlog een belangrijke stimulans voor de trek naar 'buiten'. Men kon zich nu verder van het werk vestigen. Illustratief is de manier waarop het wonen in 't Gooi werd aangeprezen in het boek *Landhuisbouw in Nederland* uit 1921: 'Men waant zich op de Veluwe en is inderdaad slechts 39 minuten sporens van Amsterdam en 20 minuten sporens van Utrecht.'⁵ Ook de Veluwe werd al snel ontdekt voor de landhuisbouw. Bij Arnhem waren vooral de dorpen Oosterbeek en Velp in trek.

Engeland en de landhuisbouw

De trek naar 'buiten' was geen typisch Nederlands verschijnsel. Ook in andere Europese landen kwam deze ontwikkeling op gang. Groot-Brittannië liep eind negentiende eeuw voorop in de vernieuwing van de landhuisbouw. Dit land was in de achttiende en negentiende eeuw uitgegroeid tot de belangrijkste industriële macht. Wie het zich kon veroorloven, trok weg uit de overvolle en vervuilde industriesteden. Dankzij de aanleg van een fijnmazig vertakt spoorwegnet werd wonen op het platteland steeds gemakkelijker en aantrekkelijker. De ontwikkeling begon met buitenhuizen voor de elite en eindigde met 'suburbs' vol cottage-achtige eengezinswoningen.

Een van de eerste 'moderne' landhuizen, het 'Red House' in Bexley Heath, werd in 1859 ontworpen door Philipp Speakman Webb (1830-1915) in opdracht van de kunstenaar William Morris (1834-1896). Morris haatte de machine, die naar zijn mening het einde van de kunst betekende en arbeiders werkloos maakte. Vernieuwing in de vormgeving en de architectuur moest naar zijn mening ontstaan door herleving van het handwerk en door studie en interpretatie van de kunst uit het verleden, vooral uit de middeleeuwen. Deze vernieuwing met behoud van traditie stelde hij tegenover de neostijlen, die hij zag als een zielloos kopiëren, dat vaak met industriële technieken gebeurde. Webb ontwierp het 'Red House' volgens de opvattingen van Morris.

Het huis bestaat uit een aantal robuuste, geschakelde baksteenvolumes met vlakke gevels van rode steen. Terwijl de hoofdvormen aan middeleeuwse, gotische bouwkunst herinneren, zijn de details deels aan andere stijlperiodes ontleend. De smalle vensters in barokke trant zijn hiervan een voorbeeld. De verschillende elementen zijn tot een overtuigende eenheid samengevoegd en de ambachtelijke uitvoering is van hoge kwaliteit.⁶

Regenpijp met opvangbak

Een andere, zeer invloedrijke architect met vergelijkbare opvattingen was Richard Norman Shaw (1831-1912). Hij ging nog vrijer met zijn historische inspiratiebronnen om dan Webb en combineerde elementen uit

verschillende perioden steeds weer tot een typisch 'Engels' geheel. Sommige werken hebben de strengheid van het 'Red House', maar hij ontwierp bijvoorbeeld ook gebouwen met uitbundig vakwerk in Tudor-trant. Norman Shaw had een grote invloed op de bouwkunst van zijn tijd en leidde een hele generatie architecten op. Bekende leerlingen waren William Richard Lethaby (1857-1931) en Edward Schroeder Prior (1852-1932), die vele stadswoningen en landhuizen ontwierpen. Zij behoorden met Charles Francis Annesley Voysey (1857-1941) en Mackay Hugh Baillie Scott (1865-1945) tot de toonaangevende architecten van de Arts and Crafts-beweging. Voysey was niet alleen architect, maar maakte evenals William Morris ontwerpen voor behang, stoffen, meubels en smeedwerk. Zijn gebouwen oogden met hun grote, ongelede muurvlakken en in stroken geplaatste vensters opvallend modern. Voysey paste veel minder historiserend ornament toe dan Morris, Webb en Shaw, maar de forse schoorstenen en breed overstekende leiendaken waren wel traditioneel Engels. Zijn moderne interpretatie van het Engelse landhuis werd rond 1900 bijzonder populair in Groot-Brittannië en vond veel navolging.⁷

Ovaal raam omrand met fraaie slinger

Het landhuis 'Arva' vertoont echter de meeste overeenkomsten met het meer traditionele werk van een andere, iets jongere architect: Sir Edwin Lutyens (1869-1944). Lutyens opende op twintigjarige leeftijd zijn eigen bureau. Grote bekendheid kreeg hij met het huis Munstead Wood (1896), dat hij ontwierp voor de tuinarchitecte Gertrude Jekyll. Mede dankzij de samenwerking met Jekyll kreeg hij opdrachten voor vele andere landhuizen, zoals Deanery Garden in Sonning (1899), Orchards in Godalming (1901), Tigbourne Court (1899) en Foly Farm in Sulhampstead (1905 en 1912). Vanaf omstreeks 1905 werd de invloed van renaissance, barok en classicisme in zijn werk sterker en werkte hij steeds meer in de 'neo-Georgian' stijl. Lutyens ontwierp imposante overheidsgebouwen en na de Eerste Wereldoorlog ook gedenktekens voor de gevallen.⁸ De pompeuze neoclassicistische gebouwen trokken in Nederland weinig belangstelling, maar Lutyens' landhuizen waren zeer bekend.

Twee invloedrijke boeken over Engelse landhuisbouw, die ook in Nederland werden gelezen, waren *Modern Cottage Architecture* door Maurice Bingham Adams (1849-1933) uit 1904 en *Small Country Houses of To-day* van Sir Lawrence Weaver (1876-1930) uit 1910/1911.⁹ In het laatstgenoemde boek worden twee werken van Lutyens besproken: het huis 'Home-wood' in Knebworth (1897) en het huis 'Middlefield' in Stapleford bij Great Shelford (1908). 'Middlefield', dat is afgebeeld op de titelpagina, vertoont architectonisch grote overeenkomsten met het enkele jaren later gebouwde 'Arva'. Stapleford in Cambridgeshire is een typisch voorbeeld van een dorp waar na de opening van het station de villabouw op gang kwam. 'Middlefield' werd gebouwd voor Henry Bond, een docent rechten in Cambridge. Het huis is ondanks de typering als 'small country house' groter dan 'Arva', maar heeft een vergelijkbare opzet. Het is in hoofdlijnen symmetrisch, met een brede hoofdvlugel, voorzien van een steil, breed overstekend schilddak. In de plattegrond valt meteen

de lange gang op, die evenals bij 'Arva' haaks op de entree ligt. Ook bij de genoemde functies van vertrekken zijn er overeenkomsten. De 'school room' is terug te vinden in de 'kinderkamer' en de 'study' is wat houterig vertaald als 'leerkamer'. De voorgevel van 'Middlefield' heeft twee risalieten en een centraal geplaatste entree. Tegen deze hoofdvlugel sluiten vleugels van verschillende hoogte aan en de daken zijn voorzien van dakkapellen en forse, metershoge schoorstenen. Door de proporties van de ramen met hun fijnmazige roedenverdeling en de toepassing van baksteen heeft het huis iets Nederlands. Dit is niet toevallig, want Lutyens had grote belangstelling voor de Nederlandse baksteenarchitectuur, die in veel werken is te herkennen.¹⁰

Landhuis 'Middlefield', Stapleford bij Great Shelford, Cambridgeshire, Engeland. 'Middlefield is an example of purely country architecture, and one cannot imagine it anywhere but on English soil.' – Foto uit *Small Country Houses of To-day*, p. 88.

'Das englische Haus'

De invloed van de Britse landhuiscultuur drong langs verschillende wegen in Nederland door. Niet alleen waren er rechtstreekse contacten met Engeland en werden hier Engelse boeken gelezen, maar daarnaast waren ook de publicaties van de Duitse architect Hermann Muthesius (1861-1927) van groot belang. Van 1896 tot 1903 was hij als technisch adviseur en cultureel attaché ver-

bonden aan de Duitse ambassade in Londen. Hij maakte grondige studie van de Britse wooncultuur en de Arts and Crafts-beweging. Dit onderzoek resulteerde in 1904 in de publicatie van het boek *Das englische Haus*, dat ook in Nederland een standaardwerk werd.¹¹ Muthesius zag het Engelse huis als een authentiek product van de Engelse cultuur, in tegenstelling tot de eigentijdse huizenbouw in Duitsland die sterk door stilistische modes werd bepaald. Hij wilde ook in eigen land de traditionele huizenbouw als uitgangspunt voor nieuwe ontwikkelingen nemen. Imitatie van Britse bouwkunst was voor hem geen doel, maar zijn rijk geïllustreerde boeken droegen wel sterk bij tot de 'anglomanie' onder de landhuisbouwers. Omdat veel Nederlandse bouwkundigen in Duitsland studeerden en veel Duitse vakliteratuur werd gelezen, drongen de ideeën van Muthesius al snel ook in Nederland door.

De Engelse invloed bij Bremer en Freem is duidelijk langs deze weg gekomen. Zij tekenden niet alleen in de Engelse landhuisstijl, maar ook in de 'Um 1800'-stijl, die was geïnspireerd door het streven in Duitsland om de eigen architectuurtraditie weer op te vatten. Een overname van de theorie van deze stroming zou moeten hebben geleid tot een teruggrijpen op de Nederlandse bouwtraditie, maar Bremer en Freem waren kennelijk vooral gegrepen door de nieuwe stijlontwikkelingen. In 1918 ontwierpen zij in Arnhem een huis in 'Um 1800'-stijl voor W.F. Emous, de geneesheer-directeur van het Diaconessenhuis.¹² Deze villa aan de Utrechtseweg 284 en het huis 'Arva' behoren tot de weinige werken uit deze periode in en om Arnhem die van hun bekend zijn. Daarnaast is er het rond 1914 gebouwde eigen cottage van Bremer aan de Klingelbeekseweg 62 in Oosterbeek, dat 'De Kaap' heet. Waarschijnlijk ontwierpen beide architecten veel meer villa's en landhuizen in Arnhem. Omdat het gemeentelijke archief met bouwtekeningen van vóór 1917 in de Tweede Wereldoorlog verloren is gegaan, is hierover echter moeilijk zekerheid te krijgen. Eén van de huizen die mogelijk door Bremer en Freem

zijn ontworpen, is het landhuis aan de Cordesstraat 4. Ook dit pand is met zijn hoge, breed overstekende leidendak en forse schoorstenen een voorbeeld van Lutyens-achtige architectuur.

Freem, de oudste van de beide architecten, overleed in 1921. Bremer ging van de particuliere opdrachten geleidelijk over op het werken in overheidsdienst. Hoewel hij nog met Freem samenwerkte, was hij van september 1914 tot en met december 1915 adjunct-directeur van Gemeentewerken in Arnhem. In 1916 werd hij, naast Henri J.A. van der Kooij, benoemd tot adjunct-directeur van het tweede district van de dienst Landsgebouwen. Bij de grote reorganisatie van de rijksbouwinstellingen in 1924 werd Bremer benoemd tot enig en algemeen rijksbouwmeester van de nieuwe Rijksgebouwendienst. Hij is daarnaast echter altijd op bescheiden schaal woonhuizen blijven ontwerpen.¹³

Noten

1. Dit artikel is eerder verschenen in *Arnhem de Genoeglijkste* 26 (2006), nr. 4, p. 210-215. Er zijn enkele aanvullingen en correcties aangebracht.
2. Gelders Archief, Archief Gemeente Rheden, blok-nr. 235. De bouwvergunning werd verleend op 21-2-1913. Foto's en plattegronden in J.H.W. Leliman en K. Sluyterman, *Het Moderne Landhuis in Nederland*, Den Haag 1916, p. 64-65. Het huisnummer van 'Arva' was oorspronkelijk A 295a, later 59 en is tegenwoordig 61. Het huis aan de andere zijde van de straat had achtereenvolgens de nummers 36 en 42 en is in de jaren vijftig door nieuwbouw vervangen. De kwekerij had in 1915 het nummer 248a.
3. R. Crols en J. Wabeke, *Monumentengids Rheden*, Utrecht 2000, p. 45; *Monumentenregister Gemeente Rheden*, RHEVE.059.
4. J.P. Fokker, *Het eigen huis. Landhuizen, villa's en andere eengezinshuizen*, Amsterdam z.j. [1931], p. 10. Zie m.b.t. het 'buiten' wonen ook: I. Montijn, *Naar buiten! Het verlangen naar landelijkheid in de negentiende en*

- en twintigste eeuw, Nijmegen 2002.
5. H. van der Kloot Meijburg, *Landhuisbouw in Nederland*, Amsterdam 1921, advertentie.
  6. J. Marsh, *William Morris & Red House*, z.p. 2005 (The National Trust), p. 19-33.
  7. A. Stuart Gray, *Edwardian Architecture. A Biographical Dictionary*, Londen 1985, p. 33-37 (landhuizen) en de biografieën op p. 83-395.
  8. G. Stamp, *Edwin Lutyens: Country Houses*, Londen 2001; M. Barker, *Sir Edwin Lutyens. An illustrated life of Sir Edwin Lutyens (1869-1944)*, Londen 2005.
  9. L. Weaver, *Small Country Houses of To-day*, Londen z.j. [1910/1911]; M.B. Adams, *Modern Cottage Architecture*, Londen 1904. Van het boek van Weaver verscheen in de eerste helft van de jaren twintig een nieuwe, uitgebreide druk in drie delen. In 1912 verscheen een herziene druk van het boek van Adams.
  10. Weaver, *Small Country Houses*, p. 91.
  11. H. Muthesius, *Das englische Haus. Entwicklung, Bedingungen, Anlage, Aufbau, Einrichtung und Innenraum*, Berlijn 1904-1905 (3 delen.). Muthesius schreef vele andere boeken met voorbeelden van landhuisarchitectuur, zoals *Landhaus und Garten. Beispiele neuzeitlicher Landhäuser nebst Grundrissen, Innenräumen und Gärten*, München 1907.
  12. J. Vredenberg, *Heijenoord en Lombok. Van landgoed tot stadsuitbreiding in Arnhem*, Utrecht 2005, p. 56-57, en idem, 'Het woonhuis Utrechtseweg 284 in Arnhem', in: *Arnhem de Genoeglijkste* 27 (2007), nr. 1, p. 31-34. Zie ook: J. Vredenberg, 'De "Um 1800"-stijl en zijn achtergronden', *AdG* 17 (1997), p. 18-23.
  13. C. van der Peet en G. Steenmeijer (red.), *De rijksbouwmeesters. Twee eeuwen architectuur van de Rijksgebouwdienst en zijn voorlopers*, Rotterdam 1995, p. 417-418 en 481-483. De Stichting BONAS in Rotterdam heeft een monografie over Bremer gepubliceerd: R. Visser-Zaccagnini, *G.C. Bremer 1880-1949. Rijksbouwmeester*, Rotterdam 2007.

Van het bestuur

De canon van Rheden

Op 6 oktober aanstaande, is het dan zover: het eerste exemplaar van 'De canon van Rheden' wordt overhandigd aan mevrouw Petra van Wingerden - Boers, burgemeester van Rheden.

De canon laat zich het best omschrijven als een verzameling teksten, die samen een referentiekader vormen van een gedeeld verleden. Ons verleden! Behandeld in 40 thema's, die als losse puzzelstukjes op 6 oktober ineen gepast worden tot een prachtige bloemlezing van de Rhedense geschiedenis.

De Oudheidkundige Kring Rheden Rozendaal heeft van harte meegewerkt aan de totstandkoming van dit belangrijke werk. Als co-uitgever, samen met boekhandel Jansen en de Feijter in Velp, en als herkenbaar platform voor ons gezamenlijke verleden. Maar het boek dankt zijn bestaan vooral ook aan de visie en het enthousiasme van Jan Jansen die, ondanks bezuinigingen en het einde van zijn wethouderschap, als ambtelos burger onvermoeibaar doorging met dit initiatief, daar eigenhandig de fondsen voor wierf en de redactieraad van de canon inspirerend leidde.

De leden van de redactieraad en de vormgevers hebben veel werk verzet. Maar het echte werk is verzet door de 25 auteurs, die op deze wijze gezamenlijk hun kennis over aspecten van de Rhedense geschiedenis tot een zeer leesbaar en harmonisch geheel hebben gebundeld.

Verder op in deze Ambt en Heerlijkheid kunt u de geschiedenis van de totstandkoming van dit werk nalezen. Zoals Jan Jansen schrijft, is het met recht "een project van, voor en door Rheden geworden".

Het boek 'De Canon van Rheden' is vanaf 7 oktober a.s. beschikbaar in boekhandel Jansen en De Feijter te Velp en andere Rhedense boekwinkels. Leden van de Oudheidkundige Kring Rheden - Rozendaal, kunnen het ook rechtstreeks bestellen. In deze Ambt en Heerlijkheid is een los formulier opgenomen, waar op staat hoe u exemplaren van dit bijzondere boekwerk thuis bezorgd kunt krijgen.

Het bestuur van de Oudheidkundige Kring Rheden - Rozendaal dankt allen die aan de totstandkoming van de canon hebben meegewerkt en wenst u veel leesplezier!

Het bestuur

Als lid van de Oudheidkundige Kring bent u van harte welkom op deze uitreiking op donderdag 6 oktober om 15.30 uur in de Dorpskerk te Rheden en aldaar kunt u een exemplaar van de canon ko-

Het Oude Postkantoor

Van Zeventer & Keenenburg
- traiteur -

Uw adres voor delicatessen, catering, lunch.

Hoofdstraat 21, De Steeg

vanzeventer@keenenburg

06-44292799/06-10130846

**Groot assortiment
boeken over
lokale en regionale
geschiedenis**

EEN PASSIE VOOR BOEKEN

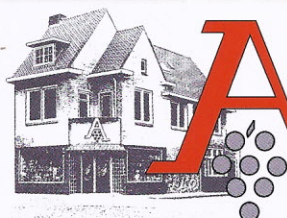
Jansen & de Feijter

Emmastraat 6, Velp • 026-3628959

eenpassievoorboeken.nl • studon.nl (e-books)

**Klassiek...
en bij de tijd**

Wijnhandel & klassieke slijterij
ppeldoorn

Sinds 1897 in Wijnen en Gedistilleerd

Nozili

bloemisten ★★★★★

voor alle bijzondere momenten

- nieuw abonnementen voor particulieren inclusief bezorging

www.nozili.nl